

Kľúčové slová: knižná väzba; kníhviazačské dielne; stredoveké rukopisy; Kremnica; františkáni Bratislava; dominikáni Košice; Spiš;

Keywords: Bookbinding; Bookbinding Workshops; Medieval Manuscripts; Kremnica; Bratislava Franciscans; Košice Dominicans; Spiš;

Úvod

V článku sa pokúsím analyzovať niektoré slovacikálne rukopisy z pohľadu ich väzieb. Základným zdrojom vedomostí o ich fyzickej stránke sú katalógy Júliusa Sopka.² Stručným spôsobom v nich predstavuje rozmery kódexov, skladbu zložiek a vzhľad väzby. Slepotače nachádzajúce sa na knižných doskách Sopko v krátkosti priblížil vo viacerých čiastkových článkoch, no súborne v texte v zborníku *Kniha*.³ Jeho popisy sú však pre podrobnejší výskum nedostatočné, pretože neobsahujú rozmery ani konkrétne tvary jednotlivých kolkov. Toto deziderátum čiastočne odstránila Marianne Rozsondai, ktorá sa vo svojej syntetickej práci o uhorskej knižnej väzbe zaoberá aj niekoľkými lokalitami z dnešného územia Slovenska.⁴ Najnovšie sa väzbou predovšetkým inkunábul a starých tlačí z kartuziánskych kláštorov na Skale útočišťa a v Lechnici venuje Martin Baloga.⁵ Článok nadviaže na zmienené výskumy a rozšíri poznatky o stredovekej knižnej väzbe.

Základný postup prác bol daný predovšetkým vyššie spomínaným článkom Júliusa Sopka, ktorý poukazuje na miesta, kde sa potenciálne mohli vyskytovať kníhviazačské dielne. Vo výskume som sa preto zameril na dve menšie a jasne oddelené rukopisné zbierky bratislavských františkánov (Univerzitná knižnica v Bratislave, ďalej UKB) a kremnickú farskú knižnicu (Slovenský národný archív, ďalej SNA). Tretí skúmaný súbor kníh dnes uložený v Batthyaneu, filiálke Rumunskej národnej knižnice, je zostavený z viacerých doteraz nie presne oddelených východoslovenských knižníc, preto som k nemu musel pristúpiť odlišne. Nepostupoval som podľa knižníc, ale podľa kníhviazačských dielní. Rozsiahla knižnica bratislavskej kapituly nateraz nebola do výskumu zahrnutá rovnako ako menšie rukopisné zbierky z ďalších inštitúcií. Taktiež som neanalyzoval tlačené knihy.

² SOPKO, Július. Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach. Stredoveké kódexy slovenskej proveniencie I. Martin, 1981. SOPKO, Július. Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a v Rumunsku. Stredoveké kódexy slovenskej proveniencie II. Martin, 1982. SOPKO, Július. Kódexy a neúplne zachované rukopisy v slovenských knižniciach. Kódexy slovenskej proveniencie III. Martin, 1986.

³ SOPKO, Július. Výzdoba väzby a iluminácia stredovekých kódexov slovenskej proveniencie. In *Kniha '89*: zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry na Slovensku. Martin, 1990, s. 67 – 81.

⁴ ROZSONDAI, Marianne. *A magyar könyvkötés a gótikától a művészkönyvekig*. Budapest, 2019. Lokality boli v minulosti prirodzene súčasťou Uhorska, no pre ich bližšiu geografickú špecifikáciu bude v texte používaný termín územie dnešného Slovenska a jeho variácie, príp. východné a stredné Slovensko.

⁵ Jemu veľmi ďakujem aj za uvedenie do problematiky a časté konzultácie. BALOGA, Martin. Ornamentika knižných väzieb proveniencie spišských kartuziánov. In *Studia Capuccinorum Boziniensia*. Pezinok, 2022, roč. 7, č. 8, s. 80 – 107. BALOGA, Martin. Kartuziánska regula z fondu Slovenskej národnej knižnice. In *Bibliotheca antiqua*. Olomouc, 2022, s. 163 – 170.

Metodológia

Knižná väzba rukopisov bola skúmaná na dvoch úrovniach. Spracovanie jej technologickej stránky bolo inšpirované publikáciou *The Archaeology of Medieval Bookbinding*.⁶ Výzdoba a jednotlivé slepotlačové nástroje boli skúmané prostredníctvom databázy *Einbanddatenbank* (ďalej len EBDB)⁷ a rôznych publikácií uverejňujúcich odtlačky predovšetkým kolkov. Celkovo bolo prezretých všetkých 25 kódexov z farskej knižnice v Kremnici uložených v SNA, päť rukopisov so slepotlačou z knižnice bratislavských františkánov a 33 slovacikálnych rukopisov z knižnice *Batthyaneum*⁸ v rumunskej Alba Iulii.⁹ Výskum bol zaznamenaný v tabuľke dostupnej aj online.¹⁰ Nachádzajú sa v nej predovšetkým číselné a heslové údaje. Obrazovo dokumentuje aj jednotlivé slepotlačové kolky, no len z inštitúcií, kde bolo povolené fotografovať a následne obsah zverejniť.

Keďže téma knižnej väzby nie je na Slovensku veľmi spracovávaná, tak sa bádateľ často stretáva s chýbajúcimi slovenskými ekvivalentmi pojmov. V takom prípade som sa ich snažil doplniť podľa českej terminológie Bohumila Nusku¹¹ alebo prekladom nemeckých, príp. anglických slov.

Knižnica kremnickej farnosti

Dvadsať šesť rukopisov patriacich pod dnes už nestojaci farský kostol Blahoslavenej Panny Márie v Kremnici je možné nájsť v súčasnosti v SNA a jeden z nich s pôvodnou signatúrou XXVI sa dostal do Széchenyiho národnej knižnice.¹² Je to rôznorodá zbierka z provenienčného aj obsahového hľadiska. Najstarší z rukopisov Cx I je datovaný viacerými kolofónmi do rokov 1385, 1388 a 1389.

V kremnickej knižnici nájdeme dokopy sedem rukopisov s väzbou bez výzdoby (Cx I, IV, V, VI, VIII, XII, XIX). Ďalších sedem má kožu zdobenú len jednoduchými líniami (Cx II, VII, XIII, XIV, XVI, XXIV, XXV). Jedinou dvojicou nezdobených väzieb s podobným znakom sú kódexy patriace pôvodne Stanislavovi z Olomouca Cx V a Cx XIX. Oba boli totiž niekedy pripevnené reťazou k čítaciemu pultu. V kremnickej zbierke mal ešte očko pre reťaz aj Cx I. Všetky pochádzajú zo zahraničia, čiže nemožno podľa nich súdiť, že kremnická farnosť mala pri sebe aj verejnú knižnicu. Cx V napísal v prvej polovici 15. storočia Mikuláš z Vroclavi a je známy predovšetkým oficiom pre svätých Cyrila a Metoda i českých svätcov. Cx XIX sa obsahom odvoláva tiež na české krajiny, keď nesie

⁶ SZIRMAI, J. A. *The Archaeology of Medieval Bookbinding*. New York, 2016.

⁷ <https://www.hist-einband.de> [9.12.2022]

⁸ Ďakujem Mgr. Erike Javošovej, PhD., PhDr. Kláre Meszárosovej a Dr. Cristianovi Mladinovi za poskytnutie rukopisov k štúdiu.

⁹ Celkovo je tu podľa Sopkovho katalógu uložených 130 slovacikálnych rukopisov, no podľa súčasnej rumunskej legislatívy sa bádateľom nemôžu na štúdium poskytnúť zdigitalizované rukopisy, takže sme mali možnosť nahliadnuť len do 33 z nich.

¹⁰ https://www.academia.edu/93921699/Bookbindings_of_medieval_manuscripts_from_Bratislava_Kremnica_Košice_and_Spiš_database [29.12.2022]

¹¹ NUSKA, Bohumil. *Typologie českých renesančních vazeb*. In NUSKA, Bohumil (ed.). *Historická knižní vazba 1964 – 1965*. Liberec, 1965, s. 19 – 182.

¹² Dnes signatúra Clmae 379. SOPKO, Július. *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a v Rumunsku*, č. 236.

okrem iných aj kázeň Jana Husa alebo Jakoubka ze Stříbra. Je pravdepodobné, že Stanislav z Olomouca ich získal z rovnakej knižnice, pretože obe mali očko pre reťaz umiestnené netradične na spodnej časti prednej dosky, čo sa počas výskumu nenašlo už na žiadnom ďalšom rukopise.

Pri ďalších nezdobených rukopisoch môžeme odvodzovať pôvod kníhviazačskej dielne z kombinácie informácií o pôvode kódexu a o proveniencii rukopisných zlomkov v jeho väzbe. Pri Cx II Teodor Lamoš píše, že na ňom mala byť Žigmundova listina z roku 1433 pre Kremničana Modrera a aj listina z Ingolstadtu z roku 1370,¹³ čo by naznačovalo kremnický pôvod väzby. Kódex Cx XVI zas napísal istý *Kessler etc. Theopher*, pričom meno Toepfer sa vyskytuje podľa prameňov medzi kremnickými mešťanmi¹⁴ a zároveň jeho zložky boli spevnené rozstrihaným hymnárom zo začiatku 15. storočia s provenienciou na území dnešného Slovenska.¹⁵

V blízkom Martine vznikol Cx IV, o čom svedčia dva podpisy jeho jediného pisára kňaza Benedikta zo Svätého Martina v Turci. Je preto nepravdepodobné, že jeho väzba bola zhotovená v zahraničí. Je zaujímavé, že pre záševky bol makulovaný breviár z prelomu 12. a 13. storočia pravdepodobne s rakúskym pôvodom.¹⁶ Je však možné predpokladať, že vzhľadom k domácomu pôvodu rukopisu sa breviár používal aj na dnešnom slovenskom území.

V Banskej Štiavnici bol napísaný v roku 1468 konvolút teologických textov Cx XXII. Následne bol istým Augustínom spolu s rukopisom Cx XVII darovaný kremnickej farnosti. Väzba Cx XXII je však dnes výrazne poškodená, takže sa jednotlivé kolky takmer nedajú identifikovať. Ich tvary však nezodpovedajú väzbám košických dominikánov, ako navrhuje Sopkom.¹⁷

Známky po spoločnom pôvode možno nájsť na slepotlačou bohatšie zdobených väzbách. Najvýraznejším dokladom je viacnásobne prítomný kolok s menom Mathias objavujúci sa na rukopisoch Cx X, XV a XX (obr. 1)¹⁸. Kožené poľahy druhého a tretieho sú výzdobným systémom úplne totožné. Knižná doska je ohraničená rámom. V jeho vnútri sú vedľa seba poukladané kolky s nápisovou páskou Mathias. Stred poľa je koso mriežkovaný s pásmi so zetkovým ornamentom, pričom uhlopriečne smery sú zdvojené. V medzipoliach sa nachádzajú kolky kytic a polovičné štvorcové ľalie. Horný a spodný okraj je zdobený trojlístkami na oblúkoch, medzi ktorými sú menšie trojlístky a štvorlístky. Ďalšie trojlístky sa nachádzajú aj na chrbtovom okraji, kde zvyrazňujú miesta napojenia knižných väzov na dosky. Medzi nimi sú jednoduché rozety z krúžkov. Vyskytujú sa aj

¹³ LAMOŠ, Teodor. Archív mesta Kremnice. Sprievodca po fondoch a zbierkach. Bratislava, 1957, s. 179.

¹⁴ SOPKO, Július. Kódexy stredoslovenských bankských miest. In Historické štúdie, 1974, roč. 19, s. 164.

¹⁵ VESELOVSKÁ, Eva. Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi – Archivum nationale slovacum. Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi in Slovacia. Tomus III. Bratislava, 2014, č. 3.

¹⁶ VESELOVSKÁ, Eva. Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi III, č. 2.

¹⁷ SOPKO, Július. Kódexy stredoslovenských bankských miest, s. 151.

¹⁸ Obrázky zo SNA nemôžu byť zverejnené, ale pre ilustráciu postačí väzba z UKB vytvorená v rovnakej dielni.

Obr. 1. Predná doska rukopisu Ms 1203 z dielne Matthias, UKB. (Foto: autor).

na protiľahlej strane, kde sa striedajú so štvorlístkami. Väzba Cx X má okraje a rám s páskou Mathias koncipované rovnako a odlišuje sa len v zložitejšie usporiadanom stredovom poli. Všetky tri knihy majú na doskách po päť vedierkových puklíc s priemerom 24 mm. Sú uzatvárané dvoma sponami, ktorých štítky sa síce odlišujú (na Cx XX sa nezachovali), no sú nápadné svojou až 60 mm šírkou a kvalitným plastickým prepracovaním.

Práve popísaný typ väzby Július Sopko označuje ako produkt kníhviazačskej dielne pôsobiacej niekde v stredoslovenskej banskej oblasti.¹⁹ Na základe charakteristického kolku Mathias je však nutné zmeniť ich provenienciu. Databáza EBDB jednoznačne odkazuje na viedenskú dielňu označenú podľa tohto kolku ako Mathias pracujúcu medzi rokmi 1467 a 1475.²⁰ Kurt Holter jej pôsobnosť rozširuje medzi roky 1446 a 1476.²¹ Kolofóny v rukopisoch odkazujú do 50. a 60. rokov

¹⁹ SOPKO, Július. *Kódexy stredoslovenských banských miest*, s. 165.

²⁰ www.hist-einband.de/?ws=w000166 [9.12.2022]

²¹ HOLTER, Kurt. *Verzierte Wiener Bucheinbände der Spätgotik und Frührenaissance Werkgruppen und Stempeltabellen*. In *Codices manuscript* 3. Wien, 1977, s. 7.

15. storočia. Cx X datovaný do rokov 1452, 1463 a 1465 a lokalizovaný do Viedne obsahuje opisy prác Tomáša Ebendorfera z Haselbachu. Rukopis Cx XV s temporálovými aj sanktorálovými kázňami nemá žiadny kolofón a konvolút XX s dielami Mikuláša z Lyry je datovaný do roku 1464. Svojím vznikom teda spadajú do obdobia činnosti dielne Mathias, pričom boli vzhľadom k podobnosti kompozícií pravdepodobne vytvorené v rovnakom čase. Tomuto tvrdeniu napovedajú aj fragmenty pôvodne slúžiace ako záševky. 25 pergamenových prúžkov z Cx XV nesie na sebe gramatiku Doctrinale od Alexandra de Villa Dei datovanú na základe písma do prvej polovice 15. storočia. Z rovnakého rukopisu je určite aj 18 záševkov z Cx XX.

Na základe identifikovaných pokryvov môžeme pokračovať v skúmaní ďalších väzieb kremnických rukopisov. Výrazným kolkom na poťahoch Cx XV a XX je aj 25 mm vysoká kytica. Rovnaký kolok nájdeme aj na kódexe IX. Jeho výzdobný systém je komponovaný podobne. V ráme je miesto kolku Mathias zetkový ornament. Stredové pole je koso mriežkované. V medzipoliach sú umiestnené práve spomínané kytice, trojlístky a päťlistové rozety, ktoré sú ďalším charakteristickým znakom dielne Mathias a zároveň ich rôzne podoby sú podľa Kurta Holtera identifikačným prvkom viedenskej väzby medzi rokmi 1450 – 1480.²² Samotný rukopis s letnými temporálovými kázňami vznikol podľa kolofónu v roku 1439 rukou neznámeho Petra de Croszna. Ďalším vlastníkom rukopisu bol podľa zápisu na prídošti Michael Penckler baccalarius de Posonio (pred ním ešte istý Casparius). Michael získal bakalársky titul na filozofickej fakulte viedenskej univerzity v roku 1470.²³ Dostávame sa s ním teda opäť do Viedne, kde väzba kódexu určite vznikla.

Kolok polovičnej štvorcovej ľalie vyskytujúci sa na Cx XV sa opakuje na ďalšej dvojici rukopisov Cx XXI a Cx XXIII. Ich výzdoba sa však výraznejšie odlišuje od trojice Cx X, XV a XX. Na oboch sa objavujú práve polovičné štvorcové ľalie, štvorlístky a zetkový ornament. Okraje sú zdobené trojlístkami na oblúkoch, no zatiaľ čo XXI používa na hornom a dolnom okraji rovnaké ako v predchádzajúcich prípadoch, tak trojlístky z väzov sú neznáme dielni Mathias. Kódex XXIII má trojlístky s výrazným rombickým stredným listom. Rám je v prípade XXI vytvorený zo štvorlístkov a pri XXIII z elkových ornamentov. Pri oboch je stredové pole koso mriežkované s pásmi vyplnenými zetkovými a elkovými ornamentmi. V medzipoliach sú pri XXI kytice a polovičné ľalie, pri XXIII štvorlístky a polovičné štvorcové ľalie. Svojimi kolkami sa tak zaraďujú do dielne označenej Kurtom Holterom ako Blasius Coniugatus²⁴ pôsobiacej približne medzi rokmi 1470 – 1500. O generáciu mladší kníhviazač prevzal od Mathiasa časť nástrojov a používal ich na svojich väzbách, no už v iných kompozíciách.

Do obdobia pôsobnosti Blasias Coniugata sa rukopisy vzťahujú aj svojimi kolofónmi. Cx XXIII obsahuje postilu Mikuláša z Dinkelsbühl o nedeľných kázňach a Horologium sapientiae od Henricha de Suso datované do roku 1469. Kódex

²² HOLTER, Kurt. Verzierte Wiener Bucheinbände, s. 7.

²³ TŰSKÉS, Anna. Magyarországi diákok a Bécsi egyetemen 1365 és 1526 között. Students from Hungary at the university of Vienna between 1365 and 1526. Budapest, 2008, č. 4392.

²⁴ HOLTER, Kurt. Verzierte Wiener Bucheinbände, s. 7.

Cx XXI s komentárom Pavla de Burgos k postile Mikuláša z Lyry k Biblii je mladší len o dva roky. Podľa zápisu na prídošti ho vlastnil magister Vavrinc z Krompách, ktorý nás opäť privádza do prostredia viedenskej univerzity, kde bol zapísaný ako študent od 14. 4. 1449. Bakalársky titul získal v roku 1452 a magisterský v roku 1461 a v rovnakom čase sa stal aj prokurátorom uhorského univerzitného národa.²⁵ Po štúdiu tu zostal učiť a ako profesor pôsobil medzi rokmi 1469 a 1471 aj na teologickej fakulte novovytvorenej univerzity v Bratislave.²⁶ Podľa testamentu z roku 1473 mala po Vavrincovej smrti jeho knižnica pripadnúť Petrovi z Kronštatu (Brašova) s tým, že ju na konci svojho života odovzdá univerzite vo Viedni a kremnickej fare.²⁷ Slovenská literatúra sa o dôvode prepojenia Vavrinc na Kremnicu nezmieňuje, no Anna Tüskés uvádza, že bol miestnym plebánom.²⁸ Pôvod tejto informácie je nám však neznámy.

Z kremnickej rukopisnej knižnice je zrejmé, že Vavrincov testament bol vykonaný, keďže ku Cx XXI môžeme ešte pripočítať do jeho vlastníctva aj Cx XVIII s rôznymi traktátmi od Jána Gersona. Výrazným prvkom jeho väzby je kolok kytice podobný dielni Mathias aj Blasius, avšak pri bližšom porovnaní je nutné skonštatovať jeho rozdielnosť. Z publikácie Kurta Holtera sa nezhoduje so žiadnym. Databáza EBDB ponúka podľa rozmeru aj obrázku veľmi podobný kolok zaradený do rakúskej dielne Blütenspirale frei pracujúcej medzi rokmi 1452 a 1474, čím korešponduje s činnosťou Vavrinc vo Viedni.

Znaky viedenskej väzby nesie aj Cx XVII. Vyskytuje sa na nej ďalšia variácia kolku kytice. Na zadnej strane sú zas štvorcové a polovičné štvorcové ľalie veľmi podobné tým na väzbách z dielne Mathias a Blasius, no sú väčšie. Predná knižná doska je orámovaná elkovým ornamentom a stredné pole je koso mriežkované s kyticami a päťlistovými rozetami v medzipoliach. Zadná doska má zložitejšiu kompozíciu, keď okrem orámovania sa na nej vyskytujú aj horné a dolné vložené polia. Stredná časť je okrem kosého mriežkovania aj rozštvrtená. Vo voľných priestoroch sú umiestnené štvorcové a polovičné štvorcové ľalie. Okraje oboch dosiek sú zdobené rôznymi typmi trojlístkov a štvorlístkov a ľalií. O mieste a čase vzniku rukopisu s textom Starého zákona nie je možné povedať nič istejšie. Na základe písma ho Sopko datuje do polovice 15. storočia. Domáci pôvod väzby by mohli dokladovať zlomky kancionála slúžiace ako záševky tiež z polovice 15. storočia, ktoré Eva Veselovská provenienčne zaradila na dnešné územie Slovenska.²⁹ Ďalšie záševky z väzby na sebe nesú text latinskej gramatiky pravdepodobne z prvej polovice 15. storočia. Kódex bol určite využívaný v slovenskom alebo v českom jazykovom prostredí, pretože obsahuje bohaté marginálne a interlineárne glosy aj s českými slovami. Kremnickej farnosti ho daroval istý Augustín spolu s Cx XXII, ako to bolo zmienené vyššie.

²⁵ TŮSKÉS, Anna. Magyarországi diákok a Bécsi egyetemen, č. 3360.

²⁶ REBRO, Karol. Istropolitana a Bologna. In HOLOTÍK, Ľudovít – VANTOUCH, Anton (eds.). Humanizmus a renesancia na Slovensku. Bratislava, 1967, s. 21.

²⁷ MIŠIANIK, Ján. Vývin humanizmu na Slovensku. In HOLOTÍK, Ľudovít – VANTOUCH, Anton (eds.). Humanizmus a renesancia na Slovensku. Bratislava, 1967, s. 209. Odkaz na konkrétny prameň nanešťastie chýba.

²⁸ TŮSKÉS, Anna. Magyarországi diákok a Bécsi egyetemen, č. 3360.

²⁹ VESELOVSKÁ, Eva. Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi III, č. 4.

Pri prehliadaní digitalizátov slovacikálnych rukopisov v knižnici Batthyaneum sme našli na väzbe R I 48³⁰ veľmi podobné motívy. Okraje sú zdobené úplne rovnako, rám je z iných elkových ornamentov a v medzipoliach koso mriežkovaneho stredného poľa sa nachádzajú rovnaké kytice a polovičné štvorcové ľalie ako na Cx XVII, ale aj rozdielne rozety. Na zadnej doske sú použité na rohoch aj ľalia v štvorci a kolok s jeleňom. Kniha patrila do zbierky Gašpara Polirera, ktorý študoval na krakovskej a viedenskej univerzite a bol aj levočským farárom. Jeho štúdium a jednoznačné zaradenie jedného jeho rukopisu R II 77 do dielne Blütenspirale frei rovnako ako Cx XVIII by naznačovalo rakúsky pôvod jeho väzieb.

Situáciu problematizuje výskum Marianne Rozsondai, pretože našla ďalšie podobné väzby a s otáznikom ich umiestnila do Kremnice alebo Banskej Bystrice.³¹ Zaraduje tu päť kníh, pričom jednu z nich opäť vlastnil Polirer. Silný argument pre domáci pôvod väzieb je, že kolky tejto dielne sa objavujú aj na breviári s uhorskou provenienciou, na dvojväzkovej Biblii napísanej Jánom Mayerom z Kremnice a využívané v blízkej dedine Kopernica a aj na ostrihomskom misáli, kde by sa mali vyskytovať aj kolky s jeleňom. Takže je naozaj možné, že v stredoslovenskej banskej oblasti existovala samostatná kníhviazačská dielňa, ktorej produkty nadväzovali na viedenských remeselníkov. Po porovnaní frotáží kolkov uverejnených Rozsondai je ešte do tohto okruhu možné zaradiť ďalší z Polirerových rukopisov R II 29.³² Jeho časť napísal samotný vlastník možno v roku 1480. S ďalšími väzbami sa zhoduje predovšetkým päťlistovými rozetami, trojlístkami a polovičnými štvorcovými ľaliami. Spolu s ostrihomským misálom vydaným v roku 1484 by určovali pravdepodobný čas činnosti tejto dielne.

Jednoznačne identifikovať kníhviazačské dielne sa nám v kremnickej zbierke podarilo len s pomocou zachovaných slepotlačí (tab. 1). Sopkovo tvrdenie o existencii dielne v stredoslovenskej banskej oblasti sa na základe ním navrhnutých väzieb nepotvrdilo, no iné knihy by sme do nej mohli zaradiť. Z jedenásťich slepotlačou ozdobených rukopisov až sedem s istotou pochádza z rakúskych vojvodstiev a z nich šesť z Viedne. Najpravdepodobnejšie prepojenie Kremnice a Viedne viedlo cez univerzitných študentov pochádzajúcich alebo neskôr pôsobiacich v Kremnici. Na základe publikácie Anny Tuskés je možné povedať, že medzi rokmi 1365 a 1526 sa vo Viedni vzdelávalo dokopy 103 Kremničanov, čo je druhý najväčší počet zo Slovenska po Bratislave.³³ Nezachytenými zostávajú absolventi viedenskej univerzity, ktorí sa až neskôr dostali do Kremnice. Jediným takýmto príkladom je Vavrinec Koch z Krompách. Kremnická fara týmto

³⁰ http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_I_48___4EMC736-ro [9.12.2022]

³¹ ROZSONDAI, Marianne. A magyar könyvkötés a gótikától a művészkönyvekig, s. 87 - 91, tab. 11.

³² http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_II_29___0BDJBJ7-ro [9.12.2022]

³³ TŰSKÉS, Anna. Magyarországi diákok a Bécsi egyetemen. Matúš Kučera uvádza 94 pre Kremnicu a 162 pre Bratislavu. KUČERA, Matúš. Študenti zo Slovenska na viedenskej univerzite do r. 1530. In HOLOTÍK, Ľudovít - VANTOUCH, Anton (eds.). Humanizmus a renesancia na Slovensku. Bratislava, 1967, s. 179.

Signatúra	Proveniencia knižnej väzby
Cx II	Uhorsko - Kremnica?
Cx III	Poľsko?
Cx IV	Uhorsko - Martin?
Cx V	České zeme
Cx IX	Rakúske vojvodstvá - Viedeň - Mathias
Cx X	Rakúske vojvodstvá - Viedeň - Mathias
Cx XV	Rakúske vojvodstvá - Viedeň - Mathias
Cx XVI	Uhorsko - Kremnica?
Cx XVII	Uhorsko - Kremnica?, Banská Bystrica?
Cx XVIII	Rakúske vojvodstvá - Blütenspirale frei
Cx XIX	České krajiny
Cx XX	Rakúske vojvodstvá - Viedeň - Mathias
Cx XXI	Rakúske vojvodstvá - Viedeň - Blasius Coniugatus
Cx XXII	Uhorsko - Banská Štiavnica?
Cx XXIII	Rakúske vojvodstvá - Viedeň - Blasius Coniugatus
Cx XXIV	Rakúske vojvodstvá?

Tab. 1. Proveniencie knižných väzieb kremnickej farskej knižnice (Zdroj: autor).

vzťahom získavala do svojej knižnice väzby vysokej umeleckej kvality a zároveň s nimi tu prichádzalo aj vtedajšie aktuálne poznanie. Diela Tomáša Ebendorfera z Haselbachu, alebo Mikuláša z Dinkelsbuhlu, obaja pôsobiaci na viedenskej univerzite, zaplňajú viacero rukopisov. Kremnickí kňazi tak mohli pracovať s najnovšími myšlienkami vtedajšieho teologického bádania. Je možné, že viedenský vplyv bol čiastočne sprostredkovaný cez Bratislavu, keďže pri dvoch rukopisoch sa objavuje aj bratislavský vlastník. Okrem konkrétnych mien Bratislava financovala aj kaplnku svätého Ondreja na kremnickom mestskom hrade 50 florénmi.³⁴ Na základe Cx XVII a ďalších rukopisov a tlačí v maďarských inštitúciách sa ukazuje, že v stredoslovenskej banskej oblasti mohla pôsobiť aj samostatná kníhviazačská dielňa, ktoré však tiež nadväzovala na viedenské dekoratívne zvyklosti.

Kým všetky rakúske knižné väzby pochádzajú z druhej polovice 15. storočia, vplyv Viedne možno badať v Kremnici už na začiatku 15. storočia v architektúre a knižnej maľbe. Konceptia kostola svätej Kataríny uskutočnená tesne po roku 1400 by mala totiž nadväzovať na formu bočných kaplniek kostola svätého Štefana vo Viedni a tiež na loď kostola Maria am Gestade.³⁵ Úvodné fóliá kremnickej mestskej knihy pochádzajúce pravdepodobne zo strateného misála

³⁴ ŠTEFÁNIK, Martin. Kremnica. In ŠTEFÁNIK, Martin - LUKAČKA, Ján et al. Lexikón stredovekých miest na Slovensku. Bratislava, 2010, s. 231. ŠEDIVÝ, Juraj. Mittelalterliche Schriftkultur im Pressburger Kollegiatkapitel. Bratislava, 2007, s. 139.

³⁵ Aj s odkazmi na ďalšiu literatúru: ORIŠKO, Štefan. Kremnica: pamiatková rezervácia. Bratislava, 1984, s. 29.

zas dokumentujú viedenskú knižnú maľbu z obdobia okolo roku 1420 ovplyvnenú českými prvkami.³⁶

Vplyv z Českých zemí sa na základe zachovaných rukopisov ukazuje ako o čosi slabší. Dve väzby spojené so Stanislavom z Olomouca (Cx V, Cx XIX) môžeme zaradiť do Českého kráľovstva. Sopko identifikuje na základe obsahu ešte ďalšie dva rukopisy, ktoré tam vznikli (Cx VII, Cx VIII).

Knižnica bratislavských františkánov

V súčasnosti sú jej stredoveké rukopisy uložené v UKB a tlače sa nachádzajú v UKB aj v Slovenskej národnej knižnici. Z pôvodných 22 rukopisov zaznamenaných v 70. rokoch 19. storočia sa do súčasnosti zachovalo na Slovensku desať. Zvyšok mal byť odnesený maďarskými bratmi po vzniku Československa do kláštora v Szombathely.³⁷ Z desiatich na Slovensku uložených kníh je päť so slepotlačou, ktorá sa ako jediný aspekt môže použiť identifikovaní kníhviazačských dielní, keďže všetky rukopisy boli reštaurované a na žiadnom sa nezachovali fragmenty. Pri žiadnom z rukopisov nie je jasné, kedy a ako sa dostal do kláštora. Všetky však majú na sebe stopy po červenej farbe, ktorou boli natreté františkánske knihy podľa Kuzmíka pred rokom 1650.³⁸

Aj napriek horšiemu zachovaniu niektorých pokryvov je honosnosť slepotlačovej výzdoby viditeľná na všetkých z nich. Na základe skúmania kremnických väzieb sa dá ihneď v zbierke identifikovať činnosť kníhviazačskej dielne Mathias. Umožňuje to najmä charakteristický kolok Mathias objavujúci sa na rukopise Ms 1203 (obr. 1) na oboch doskách. Rukopis obsahuje výklad knihy Genesis od Henricha z Langensteinu, ktorý pôsobil posledných 13 rokov svojho života na univerzite vo Viedni, a latinsko-nemecký slovník. Jeho časť je datovaná do roku 1429, čiže musela čakať približne tri desaťročia, kým mohla získať väzbu dielne Mathias.

Päťlistová rozeta typická pre viedenské dielne je viditeľná aj na Ms 1205. Slepotlačové nástroje z tejto väzby sa však nepodarilo identifikovať. Sú komponované do vpadlého poľa s kosoštvorcom vo vnútri. Na kódexe sa podieľal Michael Dremel a v roku 1477 pridal niekoľko textov aj Thomas de Chepregh, čo je dnes pravdepodobne dedina Csepreg v západnom Maďarsku.

Veľmi zle zachovaný pokryv Ms 1200 nesie na sebe opäť veľkú päťlistovú rozetu. Nachádzajú sa na ňom aj kytice a nečitateľné nápisové pásy. Sú súčasťou koso mriežkovaného stredového poľa. Veľmi kvalitnou prácou sú kovové prvky vo forme nárožníc, stredového kovania a dvoch spôn, ktorých štítky nesú nápis „osant“. Kódex s kázňami Tomáša Ebendorfera k nedeľným epištolám neobsahuje žiadny provenienčný údaj, no samotný obsah by mohol naznačovať rakúsky pôvod.

³⁶ ORIŠKO, Štefan. Kremnica, s. 49.

³⁷ SOPKO, Július. Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach, s. 16.

³⁸ KUZMÍK, Jozef. Knižné zbierky a knižnice na Slovensku v stredoveku a renesancii. Martin, 1989, s. 142. Túto prax dosvedčuje aj autorov výskum zlomkov vo františkánskych tlačiach zo 16. storočia uložených v Slovenskej národnej knižnici. LAZORÍK, Eduard. Stredoveké rukopisné fragmenty na tlačiach 16. storočia z fondu františkánskych knižníc Slovenskej národnej knižnice. Catalogus fragmentorum. Tomus I. Martin, 2019.

Obr. 2. Predná doska rukopisu Ms 1206 z dielne benediktínskeho kláštora Tegernsee, UKB.
(Foto: autor).

Zaujímavé je, že konvolút rôznych teologických textov Ms 1206 (obr. 2) má sponu s rovnakým štítkom (druhá sa nezachovala) ako predchádzajúci rukopis. Jeho proveniencia je však jasná. Pisár ho na viacerých miestach datoval do roku 1470 a na jednom fóliu napísal aj miesto Tegernsee. Túto informáciu potvrdzuje aj výzdoba koženého poťahu. Všetky kolky vyskytujúce sa na ňom možno zaradiť práve do dielne benediktínskeho kláštora v Tegernsee.³⁹ Predchádzajúci rukopis Ms 1200 s rovnakým štítkom spony nepoužíva ani jeden kolok z dielne benediktínskeho kláštora. Pravdepodobne sa teda kovové prvky dostali na väzbu neskôr, až keď boli oba rukopisy súčasťou rovnakej zbierky.

Posledným rukopisom so slepotlačou je Ms 1199 (obr. 3). Do františkánskej knižnice sa dostal pravdepodobne až v priebehu prvej polovice 17. storočia, lebo na jeho prídošti sú dva posesorské záznamy z tohto obdobia určujúce ako

³⁹ <https://www.hist-einband.de/werkstatt/details.html?entityID=w000137> [9.12.2022]

Obr. 3. Zadná doska rukopisu Ms 1199 z dielne Eichel-Lilie I, UKB. (Foto: autor).

vlastníkov osoby Christoferus Pachsthwel de Sancto Gorio a Marcus Fabriacher. Pisárom jednej jeho časti s textami od Jána Nidera bol Johannes Fabri de Pergbahk datujúci svoju prácu do roku 1454. Na základe viacerých kolkov sa dá väzba zaradiť do dielne označenej v EBDB ako Eichel-Lilie I pôsobiacej medzi rokmi 1447 – 1473.⁴⁰ Kolok, ktorý dal meno tejto skupine, teda v kosoštvorci umiestnená ľalia ukončená žaluďmi, sa tu nenachádza.

Analýza väzieb z knižnice bratislavských františkánov nepotvrdila prepojenie na farnosť v Kremnici, ako sa domnieval Sopko.⁴¹ Ukázala však, že ich spoločnou charakteristikou je naviazanie na západ. V prípade Kremnice to bola hlavne

⁴⁰ <https://www.hist-einband.de/werkstatt/details.html?entityID=w002774> [9.12.2022]

⁴¹ SOPKO, Július. Výzdoba väzby a iluminácia, s. 69.

Viedeň, ktorá figuruje aj pri františkánoch vo vrstve technologickej aj obsahovej, no ich kontakty siahali aj ďalej, napríklad do Bavorska (tab. 2).

Signatúra	Proveniencia knižnej väzby
Ms 1199	Nemecké krajiny – Eichel-Lilie I
Ms 1203	Rakúske vojvodstvá – Viedeň - Mathias
Ms 1206	Nemecké krajiny – benediktíni Tegernsee

Tab. 2. Proveniencie knižných väzieb knižnice bratislavských františkánov. (Zdroj: autor).

Východoslovenské knižnice v Batthyaneu

Veľká časť kódexov najmä zo Spiša, ale aj z Abova a Šariša je uložená v knižnici Batthyaneum, pobočke Rumunskej národnej knižnice v Alba Iulii. Jadro jej fondu tvorí zbierka sedmohradského biskupa Ignáca Batthyany (1741 – 1798). V nej umiestnené rukopisy, inkunábuly aj staré tlače, kedysi používané na území dnešného Slovenska, pochádzajú predovšetkým z levočskej farskej knižnice. Vďaka levočskému farárovi a zberateľovi kníh Jánovi Henckelovi (1481 – 1539) sa do nej dostali rukopisy a tlače patriace rôznym levočským kostolom (kostol svätého Jakuba, špitálny kostol, kostol svätej Alžbety za hradbami), fraternite 24 spišských farárov, Spišskej kapitule, rôznym spišským mestám a súkromným vlastníkom i košickým dominikánom. Neskôr záujem o zveľaďovanie svätobjakubskej knižnice upadol. V roku 1790 rokovala mestská rada s levočským farárom o možnosti predaja knižnice Batthyany. Kedy sa predaj naozaj uskutočnil, nie je známe, no o sedem rokov neskôr sa Levočania sťažovali, že knižnica je síce už v Alba Iulii, ale ešte za ňu nemajú zaplatené. Súdny spor pokračoval do roku 1800 a jeho výsledok je tiež neznámy.⁴²

Pri výbere kódexov pre výskum som sa držal súpisu Júliusa Sopka⁴³ založeného na identifikačnej práci Evy Mârza.⁴⁴ V samotnom Batthyaneu sme mali možnosť nahliadnuť na 33 rukopisov, pričom do úvahy v nasledujúcom texte boli zahrnuté aj zdigitalizované kódexy.

Kníhviazačská dielňa košických dominikánov

Čas príchodu dominikánov do Košíc nie je presne známy. Usídlili sa tu najneskôr na konci 13. storočia a od tohto obdobia si budovali vlastnú knižnicu. Jej najstarším rukopisom je homiliár z prelomu 12. a 13. storočia (R I 30)⁴⁵ a spolu s o sto rokov mladším homiliárom (R III 106), tvoria najstaršiu časť knižnice. Zvyšné rukopisy je možné zaradiť na záver 14. storočia a najmä do 15. storočia. Výrazný rozvoj vzdelanosti v kláštore a tým aj písárskej aktivity pripisuje Július Sopko internej reforme košického konventu prebiehajúcej od roku 1454, ako o tom infor-

⁴² SELECKÁ, Eva. Stredoveká levočská knižnica. Martin, 1974, s. 10.

⁴³ SOPKO, Július. Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a v Rumunsku, č. 289 – 418.

⁴⁴ SELECKÁ, Eva. Stredoveká levočská knižnica, s. 60 – 150.

⁴⁵ http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_I_30____3BL58W3-ro [9.12.2022]

muje jeden zápis v zmienenom najstaršom homiliári.⁴⁶ Rukopisy z druhej polovice 15. storočia zaznamenávajú aj mená viacerých pisárov (Daniel, Michael Slavus, Vavrínek zo Stropkova, Martin Craus).

V literatúre sa o kníhviazačskej dielni košických dominikánov zmienil už v 60. rokoch Otto Mazal v súvislosti s jeho výskumom v Rakúskej národnej knižnici, kde našiel košickú inkunábulu s výzdobou obalu nezapadajúcou do žiadnej jemu dovedy známej dielne.⁴⁷ Výskum v Batthyaneu rozšíril dominikánsku kníhviazačskú dielňu najprv o jeden rukopis.⁴⁸ Neskôr Marianne Rozsondai zosumarizovala celkovo 20 kníh nesúcich znaky dominikánov zo Széchenyiho národnej knižnice, Arcibiskupskej knižnice v Pannonhalme, Rakúskej národnej knižnice a Batthyanea a uverejnila aj frotáže jej slepotlačových kolkov.⁴⁹ Podľa týchto prác je možné do košickej dielne zaradiť z Batthyanea ešte rukopisy R I 77, R II 6 a R III 71. Zatiaľ však nebolo presnejšie stanovené, kedy dielňa pôsobila a akým spôsobom pracovala, keďže už zbežný pohľad na jej produkty odhaľuje, že štýl jej zdobnosti bol veľmi premenlivý spolu s repertoárom kolkov. To ústi do faktu, že medzi známym materiálom sa nájdú len dve úplne rovnaké väzby. Zároveň prekvapujú jej znaky na rukopisoch nepatriacich do dominikánskej knižnice.

Z technologického hľadiska je zaujímavé, že takmer všetky knihy používané v kláštore a uložené v Alba Iulii sú zdobené slepotlačou. Jedine spomínaný najstarší homiliár R I 30 má jednoduchú výzdobu len z liniek a konvolút R I 156 zo začiatku 15. storočia je zabalený do pergamenovej väzby s chrbtom vystuženým hrubšou kožou prišitou retiazkovým stehom.

Skupina Maria

Väzby s nápisovou páskou s textom Maria sú najväčšou skupinou s podobnou kompozíciou v rámci dominikánskej dielne. Najpríbuznejšie sú rukopisy R I 77, R II 35, čo je možné zdôvodniť ich vznikom v rovnakom čase. Obsahovo je ich rovnaký pôvod tiež zreteľný, pretože v oboch sa nachádzajú komentáre Tomáša Akvinského k štvrtej knihe Sentencií od Petra Lombardského, pričom v R II 35 je to distinkcia 1 – 24 a v R I 77 distinkcia 26 – 50 spolu s registrom pre celú štvrtú knihu. V R I 77 sa zároveň nachádzajú kolofóny označujúce ako pisára rukopisu dominikána s menom v jednej časti ako Michael Vandalus a v druhej ako Michael Slavus. Vznik rukopisu datujú do roku 1466. Písmo kódexu R II 35 je tiež rovnaké a preto môže byť priradené Michaelovi, čo si Július Sopko nevšimol. Dosky oboch kníh sú zdobené rovnako. Na hornom a dolnom okraji sú trojlístky na dvojitých oblúkoch. Z chrbtových väzov vychádza iný typ trojlístku strieda-

⁴⁶ SOPKO, Július. Najstaršie košické rukopisné knihy. In *Kniha '75*. Martin, 1978, s. 83. SOPKO, Július. Skriptori a skriptoriá kláštorov na Slovensku. In ŠIMONČIČ, Jozef (ed.). *Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku*. Trnava, 1994, s. 89.

⁴⁷ Ink. 16. A. 14. MAZAL, Otto. *Gotische Einbände mit Kopfstempeldekoration aus der Inkunabelsammlung der Osterreichischen Nationalbibliothek*. In *Gutenberg-Jahrbuch 1962*. Mainz, s. 480.

⁴⁸ R I 93. MUCKENHAUPT, Erzsébet – ROZSONDAI, Marianne. *Historische Einbände der Bücher aus dem Besitz des Johannes Henckel*. In HENDRE, Doina Biro (ed.). *Batthyaneum: omagiu fondatorului Ignatius Sallestius de Batthyan (1741 – 1798)*. Bukurešť, 2011, s. 172 – 173.

⁴⁹ ROZSONDAI, Marianne. *A magyar könyvkötés a gótikától a művészkönyvekig*, s. 50 – 61, tab. 3.

ný štvorlístkom a šesťlistovou rozetou. Na protiľahlej strane sú len štvorlístky a rozety. Rám je vyplnený nápisovou páskou Maria. Stred poľa je koso mriežkovaný a v medzipoliach sú umiestnené hlavičkové kolky, na niektoré sú nasadené ľalie a v štyroch veľkých kosoštvorcoch je skombinovaná nápisová páska Maria s ľaliami a malými rastlinami. Z kovových prvkov bolo na dosky umiestnených po päť dnes už chýbajúcich puklíc. Zachovali sa však hranové nárožnice a spony s postupne rozširujúcimi sa štítkami.

Veľmi blízko predchádzajúcej dvojici je rukopis R II 28.⁵⁰ Väčšinu napísal Martin Craus v roku 1469, čiže veľmi blízko času predchádzajúcich kníh. Obsahuje vysvetlenie Augustínovej reguly a meditáciu Bernarda z Clairvaux. Výzdoba väzby sa líši v odstránení pásky Maria z rámu, kde je nahradená hlavičkovými kolkami ukončenými trojlístkom. Štítky dvoch spôn boli postupne rozširované. Rukopis mal na doskách po štyri nárožnice a jedno stredové kovanie. Rovnaké kovanie má lekciónár R I 19 z prelomu 14. a 15. storočia napísaný Mikulášom z Budy.⁵¹ Rovnako je konštruovaný aj jeho okraj vytvorený z hlavičkových kolkov a trojlístkov. Stredové pole je však brokátové s ľaliami a páskami Maria.

Koso mrežované stredné pole môžeme ešte nájsť na misáli R I 25 z roku 1459 (obr. 4).⁵² Jeho okraje a rám sú rovnaké ako pri rukopisoch R I 77 a R II 35, no stredné pole je riešené zložitejšie s rôznymi kompozíciami vzniknutými z roziet, ľalií, krúžkov a hlavičkových kolkov. Ďalšie rovnaké okraje a rám sú na rukopise Sentencií 118 J 55 uloženom v Pannonhalme z roku 1414,⁵³ no stred poľa je výrazne odlišný. Už len rovnaké okraje nachádzame na misáli R I 50 z prelomu 14. a 15. storočia,⁵⁴ ktorého stredové pole je zdobené pravidelnou kompozíciou z gotických oblúkov, ľalií, roziet, štvorlístkov, trojlístkov a krúžkov. Pri všetkých kódexoch boli využité hranové nárožnice, puklice a spony s postupne sa rozširujúcimi štítkami.

Poslednou mnou videnu väzbou s nápisovou páskou Maria je konvolút R I 112. Jedným z jeho pisárov bol Vavrinec zo Stropkova a ďalšia už nemenovaná ruka ho datovala do roku 1469. Na jeho obale sú takmer všetky kolky odlišné od tých, ktoré sa objavili na predchádzajúcich knihách. Rovnaké sú len oblúky a ľalie použité na hornom a dolnom okraji. Medzi nimi sú umiestnené jednoduché listy. Na ľavom a pravom okraji sa stretávame s veľkou päťlistovou dvojradovou rozetou a monogramom IHS. Stredové pole je vpadlé zdobené ďalšími listami na oblúkoch a v jeho strede je jediný krát použitá páska Maria. Z kovových prvkov je použitá len jedna spona s postupne rozširujúcim sa štítkom.

Z väzieb inkunábul Inc VIII 27 z Batthyanea a Ink. 16. A. 14. z Rakúskej národnej knižnice poznáme len jednotlivé kolky a nie ich kompozíciu. Na tomto

⁵⁰ http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_II_28___1R7JEU1-ro [9.12.2022]

⁵¹ http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_I_19___48KN025-ro [9.12.2022]

⁵² http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_I_25___3Q803WD-ro [9.12.2022]

⁵³ ROZSONDAI, Marianne. A magyar könyvkötés a gótikától a művészkönyvekig, s. 56, tab. 10.

⁵⁴ http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_I_50___41ZA205-ro [9.12.2022]

Obr. 4. Predná doska rukopisu R I 25 z kníhviazačskej dielne košických dominikánov (skupina Maria), Batthyaneum. (Zdroj: https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_I_25____3Q803WD-ro).

krehkom základe sa zdá, že by mohli byť príbuzné. Prvá bola dominikánmi kúpená v roku 1480 a druhá bola vytlačená okolo roku 1476,⁵⁵ čiže sú to doklady najneskoršieho použitia pásky Maria.

⁵⁵ ROZSONDAI, Marianne. A magyar könyvkötés a gótikától a művészkönyvekig, s. 53 a 59.

Kolok Maria sa podľa rokov vzniku jednotlivých rukopisov a tlačí používal od 60. rokov 15. storočia až do začiatku 80. rokov. Dominikáni ním ozdobili knihy, ktoré v tom období získali a zároveň v rovnakom čase aj previazali časť zo svojej staršej knižnice. Označenie vlastných kníh kolkom Maria má pravdepodobne aj symbolický charakter, keďže kláštorný kostol bol zasvätený Nanebovzatiu Panny Márie.⁵⁶ Ďalším výrazným znakom je používanie hranových nárožníc a postupne sa rozširujúcich štítkov spôn, čo je podľa nášho výskumu jedinečná kombinácia. Žiadna z týchto kníh nemá iný vlastnícky záznam ako z košickej dominikánskej knižnice.

Skupina s častým použitím hlavičkového kolku

Košický dominikáni nevládali nápisovú pásku Maria na všetky svoje väzby, ako to ukazuje spoločný obal rukopisu od pisára Daniela pôsobiaceho v košickom kláštore z roku 1479 s právnym spisom Martina z Opavy a inkunábuly z roku 1475 so signatúrou Inc V 95. Charakterizuje ju výrazné použitie hlavičkového kolku a jeho usporadúvanie do rôznych tvarov v strednom poli. Na hornom a spodnom okraji sú lístky na dvojitých oblúkoch. Rám je zdobený protistojacimi hlavičkovými kolkami a v rohoch sú štvorcové ľalie. Stredné pole je rozdelené dvoma uhlopriečkami. Po obvodě vzniknutých trojuholníkov sú hlavičkové kolky a v strede sú päťlistové dvojradowé rozety. Kniha je uzavretá dvoma sponami s postupne rozširujúcimi sa štítkami.

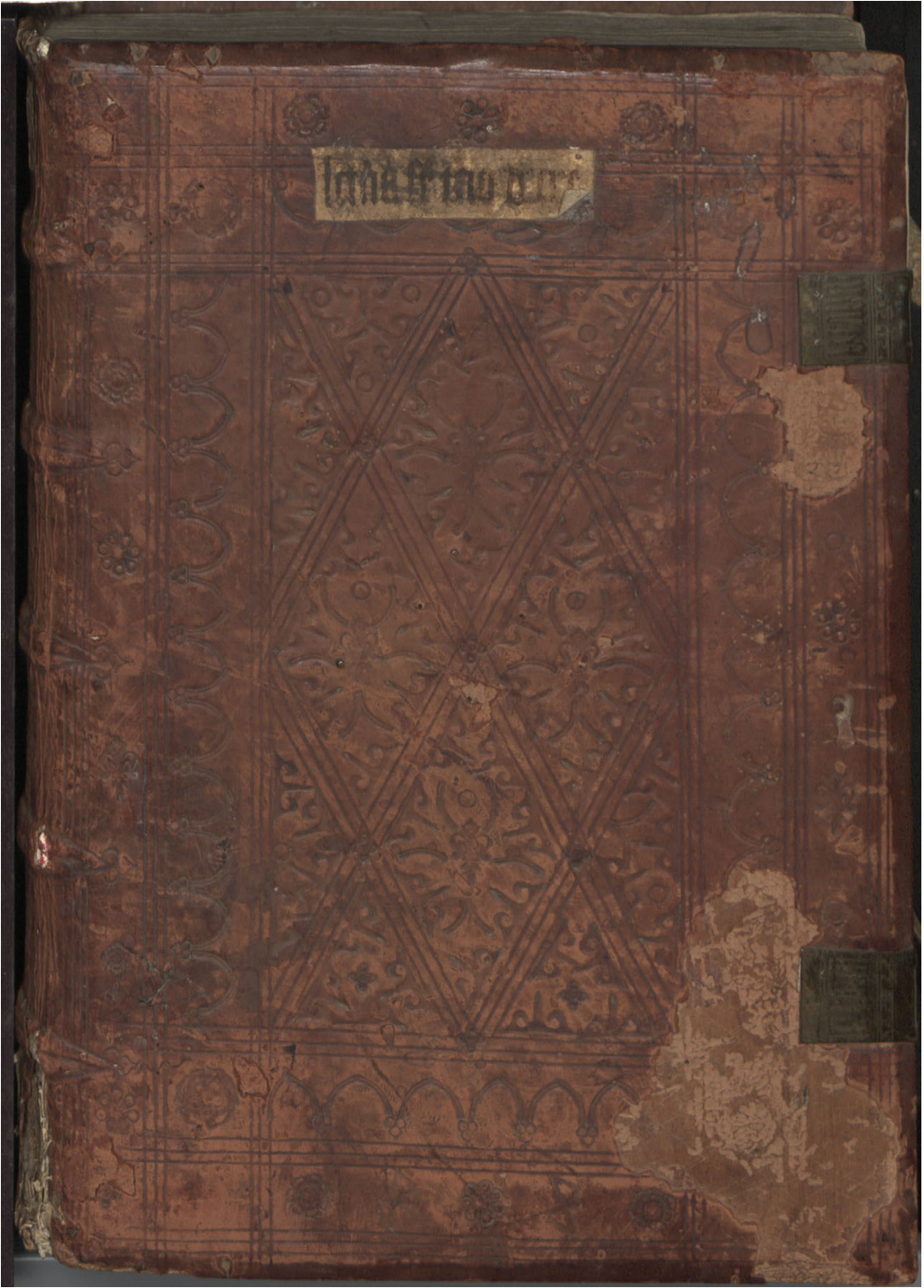
Ďalšia podobná väzba sa nachádza na rukopise R II 7 (obr. 5).⁵⁷ Obsahuje komentár Mikuláša de Tudeschis k tretej knihe Dekretálií. Okraj jeho dosiek je zaplnený dvoma striedajúcimi sa rozetami. Z väzov zároveň vychádzajú trojlístky. V ráme sa nachádzajú trojlístky na dvojitých oblúkoch, pričom na zadnej doske sa kníhviazačovi nezmestilo vytvoriť rám na chrbtovom okraji. Zároveň oblúky sú tu v hornej a dolnej časti otočené opačne. Stred poľa je koso mriežkovaný a voľné časti majú po obvodě hlavičkové kolky doplnené niekedy aj oblúkmi a v strede sa nachádzajú ľalie. Je treba podotknúť, že rozety objavujúce sa na okrajoch sa v predchádzajúcej skupine vôbec nevyskytovali. Z kovových prvkov sú na rukopise len spony a to s obdĺžnikovými štítkami.

Veľmi podobnú slepotlačovú kompozíciu nájdeme aj na kódexe R II 23 s opät kanonistickým dielom Bartolomeja z Brescie. Rám jeho dosiek je zdobený trojlístkami na dvojitých oblúkoch. Stred poľa je koso mriežkovaný, pričom v priesečníkoch sú štvorlístky a voľné časti polí sú niekedy viac inokedy menej pravidelne po obvodě dekorované hlavičkovými kolkami. V stredoch sa nachádzajú rozety alebo ľalie. Výraznou zmenou oproti skoršie zmieneným väzbám je materiál pokryvu, ktorý je z bielej kože nafarbenej na ružovo. Neobvyklé sú aj jej dierkové spony.

Do ružova nafarbená je aj biela koža väzby komentáru k štvrtej knihe Dekretálií R I 38. Je, žiaľ, celkom poškodená, takže jej výzdobu vidieť len čiastočne. Na okrajoch sú trojlístky na obrátených dvojitých oblúkoch. V ráme sa zas

⁵⁶ Za upozornenie ďakujem Mgr. Martinovi Balogovi.

⁵⁷ http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_II_7____45UPMK9-ro [9.12.2022]

Obr. 5. Predná doska rukopisu R II 7 z kníhviazačskej dielne košických dominikánov (skupina Hlavičkový kolok), Batthyaneum. (Zdroj: foto: https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_II_7___45UPMK9-ro).

striedajú rozety a stred poľa je uhlopriečne rozdelený. Nachádzajú sa tu hlavičkové kolký, štvorlístky a v priesečníku aj rozeta. Z kovových prvkov sa zachovali len dve masívne nárožnice s dierkami na okrajoch. Podľa odtlačku na koži bolo pôvodne na doskách aj stredové kovanie šesťuholníkového tvaru.

Všetky tri knihy R I 38, R II 7 a R II 23 spája rovnaký majiteľ. Nie je to však dominikánsky kláštor, ale inak neznámy Johannes Benedicti z Vroclavi bakalár kanonického práva. Do vlastníckej poznámky si pridal aj zmienku o svojom aktuálnom kazateľskom pôsobení v Košiciach, pričom R I 38 aj R II 7 kúpil v roku 1461. Neskôr knihy daroval spišskej fraternite a odtiaľ sa dostali do svätajakubskej levočskej knižnice. Nie je tu teda žiadne priame napojenie na košických dominikánov, čo ukazuje, že ich dielňa bola otvorená aj tvorbe väzieb pre vonkajšie prostredie. Použitie kolkov nevyskytujúcich sa v skupine Maria s rukopismi len pre kláštor zas naznačuje, že spôsob jej práce sa diverzifikoval podľa objednávateľa.

Zvláštnym príkladom zaraditeľným do tejto skupiny je R I 93⁵⁸ s kázňami Huga de Prato Florido a kvestiami k druhej a štvrtej knihe Sentencií. Jej okraje sú zaplnené rozetami a trojlístkami. Na zadnej doske sú väčšie dvojradové rozety. Stred poľa nie je nijako delený. Po jeho obvode sú umiestnené hlavičkové kolký s trojlístkami. Vo vytvorenom priestore sú na zadnej doske ďalšie hlavičkové kolký obklopené trojlístkami a rozety. Vpredu sú z liniek, dvojradovej päťlístovej rozety a dvoch typov štvorlístkov vytvorené kompozície pripomínajúce rastliny. Naznačuje to, že kníhviazač poznal spišské väzby s kyticou opísané nižšie. Spišským kolkom je aj spomínaná dvojradová päťlístová rozeta, no ostatné sú jednoznačne dominikánske. Do oblasti Spiša nás privádza aj vlastnícka poznámka kódexu. Jeho majiteľom bol magister Georgius Lewdeschith, ktorý ho získal od magistra Kristiána krakovského kazateľa. Juraj ho neskôr daroval svojmu synovcovi Jánovi Henkelovi. Podľa Sopka bol Juraj kanonikom spišskej kapituly,⁵⁹ čiže pri tejto osobnosti nie je žiadne jasné zviazanie s Košicami, no ukazuje to na vzájomné prepojenia medzi jednotlivými dielňami.

Skupina s dominantovou kompozíciou

Z knižnice Jána Benedikta sa zachovala ešte jedna kniha R II 6, taktiež s kanonistickou tematikou, ktorú rovnako získal v roku 1461. Obsahuje ďalší komentár k štvrtej knihe Dekretálií tentokrát od Mikuláša de Tudeschis. Ak by sme porovnávali jej obal so skupinou Maria, tak nenájdeme medzi nimi žiadnu zhodu. Jej priradenie ku dielni košických dominikánov je možné len cez predchádzajúce väzby kníh Jána Benedikta. Vyskytuje sa na nej rovnaká sedemlístová rozeta ako na R I 38 a R II 7, čo je však jediný zhodný kolok s ostatnými dominikánskymi väzbami. Podobnosti môžeme ešte nájsť v kovových prvkoch, keď na rukopise pozorujeme rovnaké nárožnice ako na R I 38 a zároveň odtlačok stredového kovania na R I 38 sa zhoduje s tým použitým na R II 6. Za povšimnutie stojí, že už nezachované štítky spôn mali postupne rozširujúci sa tvar, aký bol bež-

⁵⁸ http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_I_93____3TLMPV3-ro [9.12.2022]

⁵⁹ SOPKO, Július. Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a v Rumunsku, s. 179.

ný v skupine „Maria“, aj keď drevená doska bola pôvodne upravená zárezom na obdĺžnikové štítiky. Kompozícia výzdoby je však úplne odlišná. Dominuje jej bohatá výzdoba z eskových, účkových a íčkových ornamentov v strednom poli. Na okrajoch sú použité dva typy roziet.

Kompozične takmer identické použitie dominantovej výzdoby nachádzame na R III 71 s biblickými konkordanciami a temporálovými kázňami. Kniha však nepatrila Jánovi Benediktovi ani dominikánom, ale podľa zápisu na prídošti Jánovi Reychovi. Možno sa dá identifikovať s Jánom Františkom z Levoče študentom na krakovskej univerzite medzi rokmi 1467 a 1469.⁶⁰ Na jej obale je aj štvorlístok alebo sedemlístová rozeta, s ktorými sa stretávame pri knihách Jána Benedikta. Jej kovové prvky sú však odlišné. Na doskách sú puklice a štítiky spôn sú obdĺžnikové. Zároveň jednou z roziet je dvojrádová päťlístová známa už z rukopisu R I 93 a väčšinou používaná na spišských obaloch, čiže tento kódex je tiež dôkazom prelínania niektorých kolkov medzi dielňami.

Signatúra	Skupina
R I 19	Maria
R I 25	Maria
R I 38	Hlavičkový kolok
R I 50	Maria
R I 77	Maria
R I 93	Hlavičkový kolok
R I 112	Maria
R II 6	Dominantová kompozícia (?)
R II 7	Hlavičkový kolok
R II 23	Hlavičkový kolok
R II 28	Maria
R II 35	Maria
R III 71	Dominantová kompozícia (?)
R III 106	?
Inc V 95	Hlavičkový kolok
Inc VIII 27	Maria
Ink. 16. A. 14. (ÖNB)	Maria

Tab. 3. Tabuľka kníh pochádzajúcich z košickej dominikánskej kníhviazačskej dielne. Kurzívou sú označené zväzky, ktoré sme nevideli, ale je ich možné zaradiť podľa popisu Marianne Rozsondai a Otta Mazala (konkrétne citácie pri popise konkrétneho prameňa v texte). (Zdroj: autor).

⁶⁰ HARASZTISZABÓ, Péter – KELÉNYI, Borbála – SZÖGLI, László. Magyarországi diákok a Prágai és a Krakkói egyetemeken 1348 – 1525. Students from Hungary at the universities of Prague and Krakow 1348 – 1525. Magyarországi diákok a középkori egyetemeken, I (2). Budapest, 2017, č. 1528.

Rukopisy tejto skupiny tiež nepatrili do vlastníctva dominikánov. Na základe zhody jedného kolku a viacerých kovových prvkov je možné vysloviť hypotézu, že ich väzby vznikli tiež u košických dominikánov a ukazujú rozmanitosť podôb ich dielne pracujúcej aj pre mimokláštorné potreby (tab. 3). Avšak nízky stupeň zhody s inými dominikánskymi kódexmi dovoľuje aj opačný záver a možno sme svedkami produktov inej dosiaľ neznámej dielne. Súčasný stav poznania neumožňuje jednoznačné tvrdenie.

Na základe popisov Marianne Rozsondai by sa väzby zo Széchényiho národnej knižnice a Arcibiskupskej knižnice v Pannonhalme mali zaradiť do ďalšej skupiny,⁶¹ no nemali sme možnosť vidieť ich reprodukcie. Nezaradený zostáva aj jednoznačne dominikánsky rukopis R III 106.⁶² Pre finálny výskum knižnice košických dominikánov, ich kníhviazačskej dielne a jasného zaradenia do skupín bude ešte potrebné analyzovať zväzky uložené v Slovenskej národnej knižnici, UKB, príp. v ďalších inštitúciách.

Spišské a šarišské kníhviazačské dielne

Predchádzajúca literatúra často hovorí o spišskej väzbe.⁶³ Marianne Rozsondai ju rozdelila do viacerých skupín. Definovala kníhviazačské dielne v Levoči (dve štýlovo odlišné skupiny z gotického a renesančného obdobia) a z Kežmarku. Odhalila činnosť kníhviazača aj v šarišskom Bardejove. Môj výskum umožňuje formulovať hypotézu o existencii ďalších dvoch dielní s kompozíciou kytice a s kolkom orlice, ktoré síce zatiaľ nie je možné presne lokalizovať, no určite pôsobili na Spiši.

Kníhviazačská dielňa Kytica

Produkcia tejto dielne, ktorú nazývame Kytica podľa charakteristickej kompozície slepotlačovej výzdoby, zahŕňa šesť jednoznačne identifikovaných rukopisov. Patria do nej knihy R I 11, R II 22, R II 26, R II 89,⁶⁴ R II 153⁶⁵ a R IX 53 (obr. 6).⁶⁶ Ich koženým obalom dominuje na jednej z dosiek rastlina vytvorená z jednoduchých línií naznačujúcich stonky. Od strednej najvyššej stonky sa pravidelne odkláňajú kratšie, pričom všetky sú ukončené nejakou rozetou, trojlístkom alebo listom. Pravidlom je však, že na troch najvyšších stonkách sú dvojradowé päťlístkové rozety. Po oboch bokoch tejto veľkej rastliny sa nachádzajú ešte dve menšie vytvorené z postupne rastúcich a klesajúcich rovnobežných línií. Na najvyššej

⁶¹ ROZSONDAI, Marianne. A magyar könyvkötés a gótikától a művészkönyvekig, s. 52 – 53.

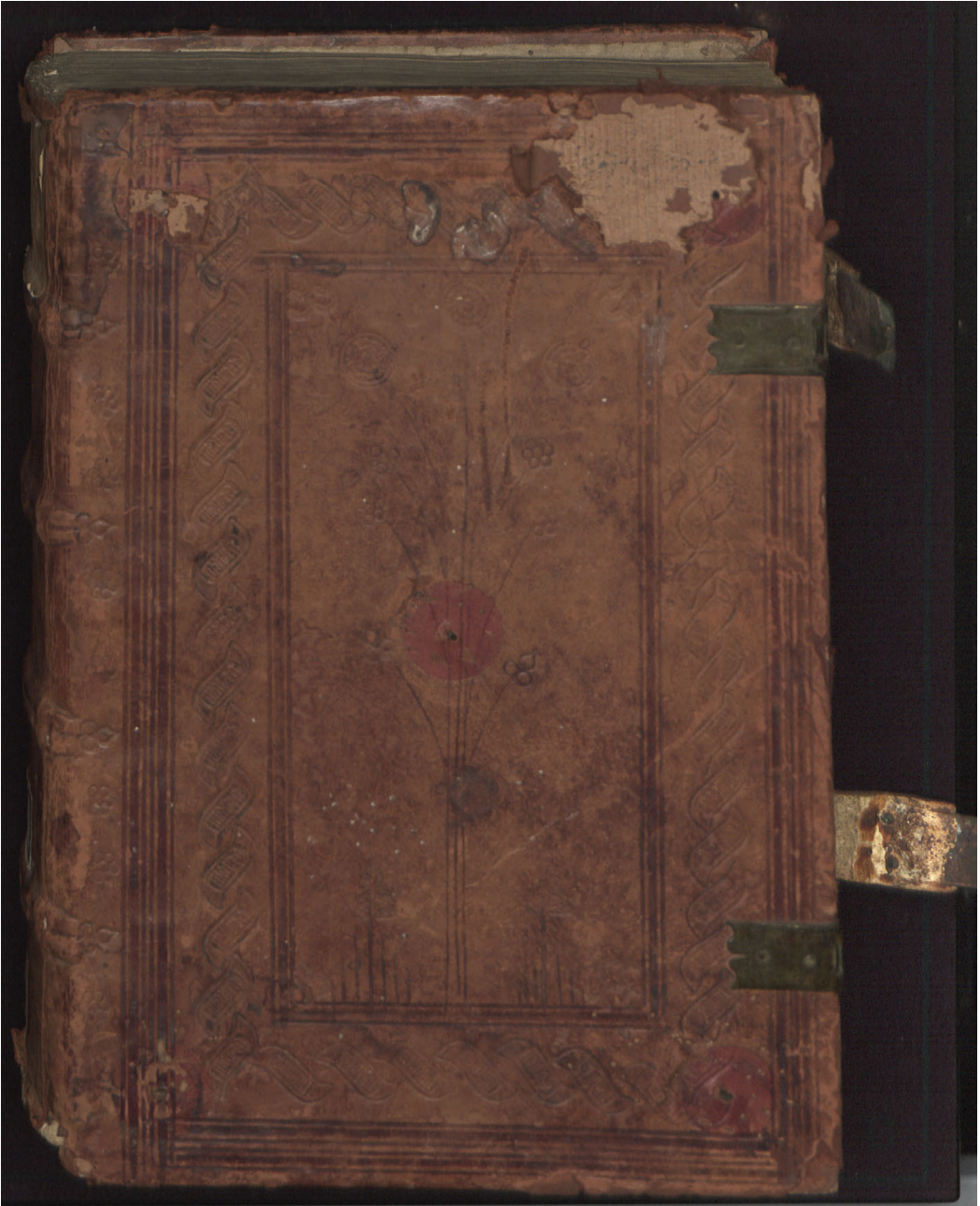
⁶² <http://digitool.bibnat.ro/view/action/nmets.do?DOCCHOICE=906326.xml&dvs=1681996097107~660&locale> [9.12.2022]

⁶³ Naposledy v slovenskom prostredí do nej zaradil Július Sopko 25 rukopisov: SOPKO, Július. Výzdoba väzby a iluminácia, pozn. 15. Prebral názor starších katalogizátorov v knižnici Batthyaneum Eleméra Varjú a Józsefa Hunyady.

⁶⁴ http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_II_89___41CZNRD-ro [9.12.2022]

⁶⁵ http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_II_153___3WEVBD1-ro [9.12.2022]

⁶⁶ http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_IX_53___1H36YL4-ro [9.12.2022]

Obr. 6. Predná doska rukopisu R IX 53 z kníhviazačskej dielne Kytica, Batthyaneum,
(Zdroj: https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR____-NLOBR_MS_II_7____45UPMK9-ro).

z nich je umiestnená rozeta, trojlístok alebo list. Kníhviazač túto kyticu v troch prípadoch umiestnil na prednú a v troch na zadnú dosku. Táto kompozícia je tak výnimočná, že ju môžeme považovať za dielo konkrétneho kníhviazača. Z jeho tvorby sa nezachovali dve rovnaké väzby. Konkrétne prevedenie kytice, okolitej výzdoby a opačnej knižnej dosky je pomerne premenlivé. Okrem spomínaných

roziet a trojlístkov vyskytujúcich sa aj na mieste zapustenia väzov do dosky a typicky na oblúkoch je výrazným prvkom aj nápisová páska Maria (odlišná od dominikánskej). Na strane, kde nie je kytica, je stredné pole v troch prípadoch koso mriežkované s kolkami v medzipoliach. V dvoch prípadoch je kosé mriežkovanie spojené s dvoma pásovými diagonálami a pri R I 11 sa stretávame s dominantovou kompozíciou výzdoby rovnakého charakteru, ako bola opísaná pri dominikánskej kníhviazačskej dielni, no použité kolky majú odlišné rozmery, čiže určite nie je možné R I 11 zaradiť do produkcie dominikánov. Pravdepodobnejšie sledujeme doklad vzájomného kompozičného ovplyvňovania sa.

Z kovových prvkov sa zachovali len spony, na R II 26 hranové nárožnice a pri R II 89 aj puklice, pričom po očku pre reťaz sa zachoval len odtlačok. V minulosti sa puklice nachádzali i na R IX 53 a na R I 11 boli nárožnice so stredovým kovaním. Zachované štítky spôn vytvárajú dvojice rukopisov. Na R II 26 a R II 89 sú obdĺžnikové štítky so zúžením v strede a v ich závere sú dve vypuklé polgule. Druhá dvojica R II 153 a R IX 53 má obdĺžnikové štítky bez akéhokoľvek zdobenia ukončené profilom podobným zloženej zátvorke }.

Marianne Rozsondai tieto kódexy vo svojich prácach vôbec nezmieňuje a Július Sopko ich radí spolu s ďalšími k jednému typu.⁶⁷ Po bližšom pohľade je však nutné túto výraznú skupinu, kvôli jedinečnosti a neopakovateľnosti kompozície, oddeliť od ostatných spišských väzieb. Problémom je, že rukopisy nemajú výraznejší spoločný znak okrem vizuálnej podobnosti väzby. Vznikli väčšinou v 15. storočí. Datované sú dva z nich: R II 22 do roku 1473 a jedným z pisárov bol Michael Knol. R IX 53 bolo napísané v roku 1477. Do tohto obdobia neskorých 70. rokov 15. storočia je možné teda najskôr zaradiť aj vznik väzieb s kyticou.

Otázka miesta činnosti kníhviazača nie je pri súčasnom stave poznania zodpovedateľná. Kolofóny nezachovali miesto napísania ani na jednom z rukopisov. Z vlastníckych poznámok je jednoznačne viditeľná príslušnosť rukopisov k spišskému prostrediu. R I 11 a R II 22 patrili fraternite, R II 89 kostolu svätého Jakuba a R II 153 s R IX 53 oltáru svätého Mikuláša a svätej Kataríny levočského špitálskeho kostola. Nie je bez zaujímavosti, že táto dvojica používa rovnaké štítky spôn, čiže ich väzba vznikala zrejme súčasne. R II 26 je bez vlastníckej poznámky, no ak by platilo pravidlo o zhodnosti štítkov, tak by sme kódex mohli zaradiť do kostola svätého Jakuba. Vo všetkých rukopisoch tejto skupiny sa nepripomína žiadny súkromný vlastník, čo by mohol byť aj kľúč k identifikácii dielne. Kníhviazač teda pôsobil len pre cirkevné inštitúcie a ak by sme pripustili, že knižnica fraternity sa nachádzala v Levoči,⁶⁸ tak všetky zväzky boli umiestnené spolu v tomto meste, čiže tu najpravdepodobnejšie pôsobila dielňa používajúca výraznú kompozíciu kytice.

⁶⁷ SOPKO, Július. Výzdoba väzby a iluminácia, pozn. 15.

⁶⁸ SOPKO, Július. Stredoveké rukopisy na Spiši. In MARSINA, Richard (ed.). Spišské mestá v stredoveku. Košice, 1974, s. 106. Avšak Eva Márza si nie je istá takýmto konštatovaním: SELECKÁ, Eva. Stredoveká levočská knižnica, s. 37.

Obr. 7. Predná doska rukopisu Cod. Lat. 73 z kníhviazačskej dielne Orlica, ELTE
(Zdroj: <http://hdl.handle.net/10831/30490>).

Obr. 8. Zadná doska rukopisu Cod. Lat. 73 z kníhviazačskej dielne Orlica, ELTE.
(Zdroj: <http://hdl.handle.net/10831/30490>).

Kníhviazačská dielňa s orlicou

Vplyv kompozície s kyticou sa ukazuje aj na rukopise Cod. Lat. 73 z Univerzitnej knižnice v Budapešti (obr. 7, 8),⁶⁹ pričom kolky použité na jeho doskách nám otvárajú cestu k ďalšej spišskej kníhviazačskej dielni. Tento kódex sčasti postupne písal Ján Gerardi, ktorý v kolofónoch zanechával informácie o svojom pôsobení. V roku 1462 bol scholastikom v Spišskom Štvrtku, 24. 5. 1469 celebraval svoju prvú omšu a o štyri roky neskôr, keď skompiloval medicínsky text, sa nachádzal u svojho brata v Levoči a bol kazateľom a špitálnym kňazom v Spišskej Novej Vsi.⁷⁰ Predná doska tohto konvolútu má v ráme kolok s trsom listov a v strednom poli sa nachádza jednoduchá rastlina vytvorená z liniek inšpirovaná dielňou Kytica. Centrálna stonka je ukončená ľaliou v kosoštvorci, po jej bokoch sú dve šesťlistové rozety a na nižších stebľách sú trojlístky. Zadná doska je koso mrežovaná a v medzipoliach sa striedajú šesťlistová rozeta, orlica v polkruhovom erbe, nápisová páska Maria (odlišná od košických dominikánov aj od skupiny Kytica), samostatná ľalia a ľalia v kosoštvorci.

Veľmi podobne zadnej doske predchádzajúcej knihy je riešený celý pokryv R II 152. Chýba tu už však štylizovaná kytica, no repertoár kolkov je nezmenený okrem chýbajúcich trojlístkov. Opäť sa tu objavuje v známom slovacikálnom materiály jedinečný kolok s orlicou, podľa ktorého bola skupina pomenovaná. Kódex napísal neznámy Benedictus de Bdynecz v rokoch 1432 a 1433. Jediným zaznamenaným vlastníkom je spišská fraternita. Na jeho prednom prídošti sa zachoval fragment z breviára asi z prvej polovice 15. storočia s oficiom pre sviatok svätej Margity. Výber spevov pre večery a matutínium presne kopíruje texty Spišského antifonára, čo tiež silno naznačuje spišský pôvod väzby. Na knihe sa zachovali aj dve spony, ktorých štítiky pripomínajú svojim obdĺžnikovým, v strede zúženým tvarom s dvoma vypuklinami štítiky rukopisov s kyticou R II 26 a R II 89.

Levočské kníhviazačské dielne

Roszondai a Muckenhaupt, ktoré sa v Batthyaneu zaoberali aj väzbami inkunábul umiestnili do Levoče ďalšie dve kníhviazačské dielne.⁷¹ Ako zistili, tak z rukopisov tu môžeme zaradiť dva kódexy R I 116 a R III 47. Oba vlastnil Žigmund Senfftleben z Podolínca označený Jánom Henckelom za bakalára viedenskej univerzity, čo sa nám však v katalógu Anny Tüskés nepodarilo potvrdiť. Senfftleben mal byť tiež oltárnik pri oltári svätej Barbory v kaplnke svätého Juraja v Levoči. Kým R I 116 dokumentuje ešte gotický spôsob výzdoby, tak pri R III 47 sa už prejavuje renesančný sloh, okrem kolkov sú použité aj valčeky a v strednom poli sú rozety a kytice dokonca zlátene. Obe knihy mali pôvodne reťaz.

⁶⁹ <http://hdl.handle.net/10831/30490> [9.12.2022]

⁷⁰ KATRENIČOVÁ, Anabela. Tractatus pulcherrimus de custodia quinque sensuum. Rozbor traktátu o strážení piatich zmyslov. [Dizertačná práca.] Brno, 2014, s. 25.

⁷¹ MUCKENHAUPT, Erzsébet – ROZSONDAI, Marianne. Historische Einbände der Bücher aus dem Besitz des Johannes Henckel, s. 174 – 177. ROZSONDAI, Marianne. A magyar könyvkötés a gótikától a művészkönyvekig, s. 75 – 82, tab. 7.

Reťazou bol k čítaciemu pultu pripevnený aj breviár R III 94.⁷² Digitalizát síce neumožňuje dôkladnejšie porovnanie jednotlivých kolokov, no ich tvar jednoznačne umožňuje priradiť aj tento kódex ku gotickej skupine levočskej kníhviazačskej dielne. Jeho príslušnosť do levočského prostredia dokazuje aj zápis, kde Servácius, levočský farár, informuje, že v roku 1457 opatril breviár reťazou. To by mohlo datovať aj vznik väzby, no pri porovnaní s rokmi vzniku inkunábul z gotickej skupiny musíme povedať, že kniha dostala reťaz ešte raz spolu s preväzbou pravdepodobne v 90. rokoch 15. storočia, keď vznikali ostatné pokryvy gotickej skupiny.

Zvláštnym kandidátom do rovnakej skupiny je väzba rukopisu R II 105 so Zlatou legendou datovanou už na koniec 13. storočia. Jej kryv je netradične z bielej kože. V jej strednom vpadlom a koso mriežkovanom poli sa nachádzajú ľalie rovnakého tvaru a s rovnakým rozmerom, aké sa používali v levočskej dielni.⁷³ Dokonca majú aj šrafovaný stredný list. Zhoda kolku sa vyskytuje aj s rukopisom R II 151 opísaného v rámci nezaradených rukopisov. Oba kódexy majú miesta zapustenia väzov do knižnej dosky zdobené trojlístkom so zdvojitým okrajom. Okrem týchto prvkov sa na väzbe R II 105 vyskytuje ešte hlavičkový kolok a kosoštvorec s kyticou, ku ktorým sme nikde nenašli ekvivalent. Obdĺžnikové štítky spôn sú opäť ukončené tvarom podobným zloženej zátvore známym z dielne s kyticou. Nanešťastie kódex nemá žiadnu vlastnú poznámku. Je známe jedine, že v 18. storočí bol súčasťou svätajakubskej knižnice.

Rakúske kníhviazačské dielne

Celkovo štyri väzby rukopisov môžeme zaradiť do rakúskeho, pravdepodobne viedenského prostredia. Pochádzajú z dvoch zdrojov. Tri rukopisy priniesol do Levoče Gašpar Polirer, ktorý začal študovať v roku 1467 na univerzite v Krakove⁷⁴ a o sedem rokov neskôr bol zapísaný aj vo Viedni.⁷⁵ V roku 1489 sa mal stať levočským farárom a odvtedy časť jeho knižnice splynula so svätajakubskou zbierkou. Dva z jeho kódexov R I 48 a R II 29 sa skôr viažu k dielni z územia dnešného stredného Slovenska, no jeho rétorický spis R II 77 bol podľa poznámok napísaný medzi rokmi 1471 a 1472 priamo vo Viedni. Rám jeho obalu je v hornej a dolnej časti vyplnený trojlístkami na malých rovných linkách a po ľavej a pravej strane sú nápisové pásky Maria. Stred je koso mriežkovaný dvojnásobnými líniami vyplnenými elkovými ornamentmi a v medzipoliach sa nachádzajú ľalie. Kolky túto väzbu zaraďujú do dielne Blütenspirale frei rovnako ako rukopis Cx XVIII z Kremnice, s ktorým majú podobné aj nárožnice, stredové kovanie a spony.

⁷² <http://digitool.bibnat.ro/view/action/nmets.do?DOCCHOICE=887331.xml&dvs=1681996338672~528&locale> [9.12.2022]

⁷³ ROZSONDAI, Marianne. A magyar könyvkötés a gótikától a művészkönyvekig, tab. 7, č. 9.

⁷⁴ HARASZTI SZABÓ, Péter – KELÉNYI, Borbála – SZÖGI, László. Magyarországi diákok a Prágai és a Krakói egyetemeken, č. 1516. Tu sú identifikované aj tri jeho rukopisy a desať tlačí patriace do jeho knižnice.

⁷⁵ TŰSKÉS, Anna. Magyarországi diákok a Bécsi egyetemen, č. 4762.

R II 87⁷⁶ aj R II 88⁷⁷ napísal Georgius Haller, oba patrili k fare v Bertoldsdorff⁷⁸ a oba boli zviazané v rovnakej dielni, čo okrem rovnakej výzdoby väzieb dosvedčujú aj fragmenty z toho istého graduálu z prelomu 11. a 12. storočia.⁷⁹ Konkrétne dielňu sa nám nepodarilo identifikovať, no vzhľadom k ich spoločnému rakúskeho pôvodu a obzvlášť starému fragmentu môžeme konštatovať aj rakúsky pôvod väzby. V R II 88 je zápis informujúci ako ho Valentín, syn Rubnera, daroval levočskému kostolu svätej Alžbety, čo sa dá vzťahovať aj na R II 87.

Do rovnakej dielne ako predchádzajúce dva rukopisy sa dá pravdepodobne zahrnúť aj R I 106. Nie je to však možné bez pochybností, keďže samotný text a dokonca aj vnútorný mechanizmus väzby vykazujú jednoznačne český pôvod. Na viacerých miestach sa vyskytuje kolofón s menom pisára uvádzaným vo forme: „Per manus Johannis de Mylyczyn dicti Codrus.“ Ján z Miličina písal svoje úseky medzi rokmi 1401 a 1405. Ako predná predsádka slúži písomnosť adresovaná pražskému arcibiskupovi od Bertolda de Wildungen. Datácia sa síce nezachovala, no Francisc Pall ju datuje do rozmedzia od mája 1410 do marca 1415.⁸⁰ Zvlášťne preto je, že slepotlačová výzdoba nesie opäť znaky viedenských zvyklostí, pričom žiadny zápis knihu neumiestňuje do rakúskych vojvodstiev. Podľa starších katalógov sa na predsádke mal nachádzať text o vlastníctve rukopisu levočským špitálskym kostolom. Okraje väzby sú dekorované trojlístkami na oblúkoch rovnakých ako pri R II 87 a R II 88. Vyskytuje sa tu aj kytica veľmi podobná dielni Mathias, no v malých detailoch predsa len odlišná. Rám je zdobený pleťcom opäť rovnakým ako na predchádzajúcich knihách. Stredné pole je koso mriežkované a v medzipoliach sú umiestnené zmienené kytice a veľká päťlistová rozeta tiež podobná dielni Mathias. Zdalo by sa najmä podľa rozety a trojlístku, že by to mohla byť dielňa označená ako Kleine Lilie,⁸¹ no kvôli malému počtu kolkov a ich veľkej podobnosti k ďalším viedenským dielňam nevieme presne stanoviť, akým kníhviazačom boli tieto tri rukopisy vytvorené.

Kníhviazačská dielňa Lev v štíte IIa

Prítomnosť kolku s dvojchvostým levom v štíte naznačuje českú provenienciu väzby rukopisu R II 81 s výkladom žalmov. Jeho pisári aj miesto vytvorenia je neznáme, no na jeho prednej predsádke sa dvakrát spomína lokalita conventus Frankensteyn, čo je dnešné mesto Żąbkowice Śląskie v Kladsku, kde v stredoveku sídlili dominikáni. V 18. storočí bol rukopis súčasťou mestskej knižnice v Barde-

⁷⁶ http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_II_87___09MVKNA-ro [9.12.2022]

⁷⁷ http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_II_88___2RRQTQB-ro [9.12.2022]

⁷⁸ Perchtoldsdorf pri Viedni?

⁷⁹ BEDNÁRIKOVÁ, Janka. Adiastematické fragmenty gregoriánskeho chorálu slovenskej proveniencie v knižnici Batthyaneum v Alba Iulii. In *Musica mediaeva liturgica*. ADAMKO, Rastislav (ed.). Ružomberok, 2010, s. 74 – 82.

⁸⁰ PALL, Francisc. Documents inédits du X^{IV}e et du X^Ve siècles concernant la Bohême (de la Bibliothèque Batthyaneum – Roumanie). In DUŠKOVÁ, Sáša (ed.). *Folia diplomatica I*. Brno, 1971, s. 263 – 264.

⁸¹ HOLTER, Kurt. *Verzierte Wiener Bucheinbände*, s. 9 – 10.

jove. Jeho sivý pokryv je zdobený rámom vyplneným štvorlístkami a diagonálne dvoma líniami deleným stredným poľom. V jeho medzipoliach sú štíty s levom a vždy okolo stredného sú kosoštvorce s rastlinou. Kolky jednoznačne odkazujú na českú dielňu označenú v EBDB ako Löwe in Schild IIa, ktorá pôsobila medzi rokmi 1455 – 1465.

Nezaradené väzby so slepotlačou

Pri ôsmich väzbách so slepotlačovou výzdobou sa nám nepodarilo určiť ich dielňu. Na Spiš môžeme ešte zaradiť väzbu kódexu R II 151⁸² napísaného na prelome 14. a 15. storočia a patriaceho fraternite. Na základe súčasného poznania sa nedá zaradiť do žiadnej konkrétnej dielne, lebo nesie znaky viacerých. Obal je zdobený rámom, v ktorom kníhviazač uplatnil trsy listov tvarovo rovnaké ako pri skupine Orlica. V rohoch sú umiestnené päťlistové dvojradové rozety známe zas z väzieb so štylizovanou kyticou. Ďalšie kolky sú už odlišné, no dvojitý trojlístok nachádzajúci sa na miestach zapustenia väzov do dosiek je zhodný s kolkom na R II 105 opísanom pri levočských väzbách. Štítky spôn sú opäť obdĺžnikové so zúžením v strede a s dvom vypuklinami známymi z Kytice. Tento kódex teda najlepšie ukazuje, ako bolo možné zmiešavať jednotlivé kolky z rôznych dielní na jednej väzbe a dokladuje, že jednotliví remeselníci medzi sebou komunikovali, používali spoločné kolky a inšpirovali sa navzájom.

Všetky textové indicie z breviára R III 40 smerujú jeho pôvod a používanie na Spiš. Napísal ho síce Mikuláš zo sedmohradskej Thordy, no v kalendáriu sú nekrologické záznamy so spišskými lokalitami, kniha sa podľa ďalšieho zápisu používala v Budimíre a ako predsádka slúži listina Spišskej kapituly z 13. 7. 1469. Kniha má už žiaľ len zadnú dosku.⁸³ V jej ráme sú zaokrúhlené rastliny. Stredné pole je rozdelené dvoma uhlopriečkami s iksovým ornamentom vnútri. V medzipoliach je kosoštvorcový kolok neznámeho zvieratá (leva?) s dvojitým prepleteným chvostom, nápisová páska Maria a štvorlístok známy z dielne košických dominikánov. Jednotlivé kolky sú umiestnené pomerne chaoticky, často sa prekrývajú a chýba im symetria, čo naznačuje neskúseného kníhviazača.

Zvyšné rukopisy R I 67, R I 69, R II 24 a R II 120 nenesú žiadne zhodné prvky s identifikovanými spišskými väzbami ani s ďalšími dielňami.

Rukopisy zo začiatku 16. storočia majú na sebe už odlišný štýl dekorácie väzby. V našom prípade aj rozdielny typ pokryvu, keď sú oba polokožené. Nevyužívajú kolky gotickej doby a ich výzdoba je predovšetkým tvorená valčekmi a zložitejšími kolkami. Oba kódexy R I 78 a R VI 80 majú jednoznačné napojenie na Levoču. Prvý z nich napísal Ján Henckel a druhý levočský notár Ján. Ich dekor je však odlišný a nie je zatiaľ tak možné stanoviť ich provenienciu (tab. 4).

⁸² http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_II_151__09AOM3D-ro [9.12.2022]

⁸³ Pri rukopise je aj jedna samostatná doska s notovaným fragmentom, no tá jednoznačne patrí k inej knihe. Najvýraznejšie o tom svedčia rôzne vzdialené väzy na breviári a na spomínanej doske.

Signatúra	Proveniencia knižnej väzby
Cod. Lat. 73 (ELTE)	Uhorsko – Spiš – Orlica
R I 11	Uhorsko – Spiš – Kytica
R I 48	Uhorsko – Kremnica?, Banská Bystrica?
R I 106	Rakúske vojvodstvá – Kleine Lilie?
R I 116	Uhorsko – Spiš – Levoča – gotická skupina
R II 22	Uhorsko – Spiš – Kytica
R II 26	Uhorsko – Spiš – Kytica
R II 29	Uhorsko – Kremnica?, Banská Bystrica?
R II 77	Rakúske vojvodstvá – Blütenspirale frei
R II 81	České krajiny – Lev v štíte IIa
R II 87	Rakúske vojvodstvá – Kleine Lilie?
R II 88	Rakúske vojvodstvá – Kleine Lilie?
R II 89	Uhorsko – Spiš – Kytica
R II 105	Uhorsko – Spiš – Levoča – gotická skupina?
R II 151	Uhorsko – Spiš
R II 152	Uhorsko – Spiš – Orlica
R II 153	Uhorsko – Spiš – Kytica
R III 40	Uhorsko – Spiš
R III 47	Uhorsko – Spiš – Levoča – renesančná skupina
R III 94	Uhorsko – Spiš – Levoča – gotická skupina
R IX 53	Uhorsko – Spiš – Kytica
R IX 56	Uhorsko – Šariš – Bardejov

Tab. 4. Proveniencie knižných väzieb rukopisov zo Spiša a Šariša. (Zdroj: autor).

Záver

Prieskum väzieb 66 slovacikálnych rukopisov poukázal na rozmanitosť stredovekej kníhviazačskej tvorby. Veľká časť väzieb kódexov kremnickej farskej knižnice bola vyhotovená vo Viedni. Boli medzi nimi odhalené dielne Mathias, Blasius Coniugatus a Blütenspirale frei, čím sa ukázalo silné prepojenie Kremnice s viedenským prostredím demonštrované aj vysokým počtom Kremničanov študujúcich na viedenskej univerzite, vďaka ktorým sa pravdepodobne tieto rukopisy dostali do banského mesta. Vplyv rakúskeho prostredia je citeľný aj na kníhviazačskú dielňu pracujúcu možno v Kremnici alebo Banskej Bystrici. Používa veľmi podobné kompozičné riešenia a aj kolky. Zo zahraničných väzieb nájdeme v knižnici už len dva české produkty donesené do mesta Stanislavom z Olomouca.

Malá knižnica bratislavských františkánov tiež ukazuje zahraničné kontakty kláštora. Z troch identifikovaných a lepšie zachovaných pokryvov je jeden opäť z dielne Mathias a druhý má znaky skupiny Eichel-Lilie I. Posledný vznikol až v benediktínskom kláštore Tegernsee v Bavorsku.

V rumunskej knižnici Batthyaneum sa zachovalo niekoľko desiatok rukopisov používaných v stredoveku na území dnešného Slovenska. Časť z nich tvorila zbierku košických dominikánov. Na základe týchto kníh bolo možné zrekonštruovať produkciu kníhviazačskej dielne pôsobiacej pri kláštore, ktorá sa dá rozčleniť aspoň do troch skupín. Kódexy určené pre kláštor mali väzby väčšinou zdobené kolkom s nápisovou páskou Maria. Dielňa však prijímala objednávky aj z mimokláštorného prostredia. Tieto rukopisy s odlišnou väzbou sú zaradené do skupiny s častým využitím hlavičkového kolkou a do skupiny s dominantovou kompozíciou.

Väzby kódexov používaných na Spiši je možné rozdeliť do viacerých dielní. Používali sa tu aj zahraničné produkty, no domáca tvorba má výrazné zastúpenie. Nápadný kompozičný prvok si nesie šesť väzieb so štylizovanou kyticou. Táto dielňa pôsobila pre fraternitu 24 spišských farárov a kostoly v Levoči. Nadväzuje na ňu dielňa s kolkom orlice, v ktorej sa kníhviazač snažil napodobniť kompozíciu kytice. V samotnej Levoči pôsobila dielňa s gotickou a renesančnou fázou. Predovšetkým na spišských rukopisoch je viditeľné prelínanie kolkov a kompozícií medzi dielňami. Dokazuje to vzájomný kontakt medzi kníhviazačmi a možno aj spoločný nákup alebo výrobu kolkov. Pre lepšie posúdenie originalnosti spišských dielní, ktoré v Uhorsku nemajú analógie, by bolo dobré poznať aj ešte nespracovanú situáciu v Malopoľsku. Spišské dielne pôsobiace približne od 60. rokov 15. storočia do prvých desaťročí 16. storočia nevytvárali väzbu len pre novovzniknuté knihy, ale aktívne preväzovali aj staršie. Približne od začiatku 16. storočia sa v nich začínajú objavovať nové, zložitejšie kolky, ale aj valčeky, ktorých odtlačky boli usporiadané už do renesančných kompozícií.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Archív a knižnice:

- Biblioteca Națională a României – Biblioteca Batthyaneum (ďalej BB), Manuscrise, R I 11.
BB, Manuscrise, R I 19, dostupné na internete: <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_I_19___48KN025-ro>.
BB, Manuscrise, R I 25, dostupné na internete: <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_I_25___3Q803WD-ro>.
BB, Manuscrise, R I 30, dostupné na internete: <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_I_30___3BL58W3-ro>.
BB, Manuscrise, R I 38.
BB, Manuscrise, R I 50, dostupné na internete: <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_I_50___41ZA205-ro>.
BB, Manuscrise, R I 67.
BB, Manuscrise, R I 69.
BB, Manuscrise, R I 77.
BB, Manuscrise, R I 78.
BB, Manuscrise, R I 93, dostupné na internete: <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_I_93___3TLMPV3-ro>.
BB, Manuscrise, R I 106.
BB, Manuscrise, R I 112.
BB, Manuscrise, R I 116.
BB, Manuscrise, R I 142.

- BB, Manuscrise, R I 154.
BB, Manuscrise, R I 156.
BB, Manuscrise, R II 6.
BB, Manuscrise, R II 7, dostupné na internete: <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_II_7___45UPMK9-ro>.
BB, Manuscrise, R II 22.
BB, Manuscrise, R II 23.
BB, Manuscrise, R II 24.
BB, Manuscrise, R II 26.
BB, Manuscrise, R II 28, dostupné na internete: <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_II_28___1R7JEU1-ro>.
BB, Manuscrise, R II 29, dostupné na internete: <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_II_29___0BDJB7-ro>.
BB, Manuscrise, R II 35.
BB, Manuscrise, R II 69.
BB, Manuscrise, R II 76.
BB, Manuscrise, R II 77.
BB, Manuscrise, R II 80, dostupné na internete: <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_II_80___2IJUH99-ro>.
BB, Manuscrise, R II 81, dostupné na internete: <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_II_81___3ZM9DWF-ro>.
BB, Manuscrise, R II 87, dostupné na internete: <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_II_87___09MVKNA-ro>.
BB, Manuscrise, R II 88, dostupné na internete: <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_II_88___2RRQTQB-ro>.
BB, Manuscrise, R II 89, dostupné na internete: <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_II_89___41CZNRD-ro>.
BB, Manuscrise, R II 96, dostupné na internete: <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_II_96___1OU5AID-ro>.
BB, Manuscrise, R II 105.
BB, Manuscrise, R II 120.
BB, Manuscrise, R II 151, dostupné na internete: <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_II_151___09AOM3D-ro>.
BB, Manuscrise, R II 152.
BB, Manuscrise, R II 153, dostupné na internete: <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_II_153___3WEVBD1-ro>.
BB, Manuscrise, R III 40.
BB, Manuscrise, R III 47.
BB, Manuscrise, R III 71.
BB, Manuscrise, R III 94, dostupné na internete: <<http://digitool.bibnat.ro/view/action/nmets.do?DOCCHOICE=887331.xml&dvs=1681996338672~528&locale>>.
BB, Manuscrise, R III 106, dostupné na internete: <<http://digitool.bibnat.ro/view/action/nmets.do?DOCCHOICE=906326.xml&dvs=1681996097107~660&locale>>.
BB, Manuscrise, R IX 53, dostupné na internete: <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_IX_53___1H36YL4-ro>.
BB, Manuscrise, R VI 80.
BB, Manuscrise, Inc V 95.

Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Kéziratok, Cod. Lat. 73, dostupné na internete: <<http://hdl.handle.net/10831/30490>>.

Slovenský národný archív v Bratislave,
rukopisné Kremnické kódexy, Cx I – Cx XXV.

Univerzitná knižnica Bratislava (ďalej UKB),
Rukopisy, Ms 1199, 1200, 1203, 1205, 1206.

Monografie a zborníky ako celok:

HARASZTI SZABÓ, Péter – KELÉNYI, Borbála – SZÖGI, László. Magyarországi diákok a Prágai és a Krakkói egyetemeken 1348 – 1525. Students from Hungary at the universities of Prague and Krakow 1348 – 1525. Magyarországi diákok a középkori egyetemeken, I (2). Budapest, 2017.

HOLOTÍK, Ľudovít – VANTOUCH, Anton (eds.). Humanizmus a renesancia na Slovensku. Bratislava, 1967.

KUZMÍK, Jozef. Knižné zbierky a knižnice na Slovensku v stredoveku a renesancii. Martin, 1989.

LAMOŠ, Teodor. Archív mesta Kremnice. Sprievodca po fondoch a zbierkach. Bratislava, 1957.

LAZORÍK, Eduard. Stredoveké rukopisné fragmenty na tlačiach 16. storočia z fondu františkánskych knižníc Slovenskej národnej knižnice. Catalogus fragmentorum. Tomus I. Martin, 2019.

ORIŠKO, Štefan. Kremnica: pamiatková rezervácia. Bratislava, 1984.

ROZSONDAI, Marianne. A magyar könyvkötés a gótikától a művészkönyvekig. Budapest, 2019.

SELECKÁ, Eva. Stredoveká levočská knižnica. Martin, 1974.

SOPKO, Július. Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach. Stredoveké kódexy slovenskej proveniencie I. Martin, 1981.

SOPKO, Július. Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a v Rumunsku. Stredoveké kódexy slovenskej proveniencie II. Martin, 1982.

SOPKO, Július. Kódexy a neúplne zachované rukopisy v slovenských knižniciach. Kódexy slovenskej proveniencie III. Martin, 1986.

SZIRMAL, J. A. The Archaeology of Medieval Bookbinding. New York, 2016.

ŠEDIVÝ, Juraj. Mittelalterliche Schriftkultur im Pressburger Kollegiatkapitel. Bratislava, 2007.

ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al. Lexikón stredovekých miest na Slovensku. Bratislava, 2010.

TÜSKÉS, Anna. Magyarországi diákok a Bécsi egyetemen 1365 és 1526 között. Students from Hungary at the university of Vienna between 1365 and 1526. Budapest, 2008.

VESELOVSKÁ, Eva. Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi – Archivum nationale slovacum. Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi in Slovacia. Tomus III. Bratislava, 2014.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

BALOGA, Martin. Kartuziánska regula z fondu Slovenskej národnej knižnice. In *Bibliotheca antiqua*, 2022, s. 163-170.

BALOGA, Martin. Ornamentika knižných väzieb proveniencie spišských kartuziánov. In *Studia Capuccinorum Boziniensia*, Pezinok, 2022, roč. 7, č. 8, s. 80-107.

- BEDNÁRIKOVÁ, Janka. Adialematické fragmenty gregoriánskeho chorálu slovenskej proveniencie v knižnici Batthyaneum v Alba Iulii. In ADAMKO, Rastislav (ed.). *Musica mediaeva liturgica*. Ružomberok, 2010, s. 68-93.
- HOLTER, Kurt. Verzierte Wiener Bucheinbände der Spätgotik und Frührenaissance Werkgruppen und Stempeltabellen. In *Codices manuscript 3*. Wien, 1977, s. 1-70.
- MAZAL, Otto. Gotische Einbände mit Kopfstempeldekoration aus der Inkunabelsammlung der Osterreichischen Nationalbibliothek. In *Gutenberg-Jahrbuch 1962*. Mainz, s. 473-481.
- MUCKENHAUPT, Erzsébet – ROZSONDAI, Marianne. Historische Einbände der Bücher aus dem Besitz des Johannes Henckel. In HENDRE, Doina Biro (ed.). *Batthyaneum: omagiu fondatorului Ignatius Sallestius de Batthyan (1741 – 1798)*. Bukurešť, 2011, s. 159-190.
- NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb. In NUSKA, Bohumil (ed.). *Historická knižní vazba 1964 – 1965*. Liberec, 1965, s. 19-182.
- PALL, Francisc. Documents inédits du XIVe et du XVe siècles concernant la Bohême (de la Bibliothèque Batthyaneum – Roumanie). In DUŠKOVÁ, Sáša (ed.). *Folia diplomatice I*. Brno, 1971, s. 253-266.
- SASINEK, František Vítězoslav. Codex Cremniciensis. In *Slovenský letopis pre historiu, topografiu, archeologiu a ethnografiu*, 1876, roč. 1, č. 2, s. 111-120.
- SOPKO, Július. Kódexy stredoslovenských banských miest. In *Historické štúdie*, 1974, roč. 19, s. 149-179.
- SOPKO, Július. Najstaršie košické rukopisné knihy. In *Kniha '75*. Martin, 1978, s. 77-104.
- SOPKO, Július. Skriptori a skriptória kláštorov na Slovensku. In ŠIMONČIČ, Jozef (ed.). *Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku*. Trnava, 1994, s. 85-96.
- SOPKO, Július. Stredoveké rukopisy na Spiši. In MARSINA, Richard (ed.). *Spišské mestá v stredoveku*. Košice, 1974, s. 101-131.
- SOPKO, Július. Výzdoba väzby a iluminácia stredovekých kódexov slovenskej proveniencie. In *Kniha '89: zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry na Slovensku*. Martin, 1990, s. 67-81.

Nepublikované práce:

- KATRENIČOVÁ, Anabela. *Tractatulus pulcherrimus de custodia quinque sensuum*. Rozbor traktátu o strážení piatich zmyslov. [Dizertačná práca]. Brno, 2014.

Internetové zdroje:

- Stiftung Preußischer Kulturbesitz, Staatsbibliothek zu Berlin. Einbanddatenbank. Dostupné na internete: < <https://www.hist-einband.de> >.

Počet slov: 10 849

Počet znakov (vrátane medzier): 76 761